

ลาวโซ่ง : ผลิตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ

รองศาสตราจารย์ สุมิตร ปิติพัฒน์

รองศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รายงานวิจัยเสนอต่อ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

2540

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมชนชาติไทย ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ในระหว่างปฏิบัติงานภาคสนามที่จังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากคณาจารย์ในศูนย์วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเพชรบุรี โดยเฉพาะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มนู อุดมเวช และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุนันท์ อุดมเวช ได้กรุณาเป็นธุระให้ในเรื่องการจัดหาสถานที่พัก พาหนะ รวมทั้งนักศึกษาช่วยงาน

ผู้วิจัยขอขอบคุณ องค์กรและบุคคลดังกล่าว ตลอดจนนักศึกษาที่ช่วยงานในภาคสนามทุกท่าน ทั้งจากสถาบันราชภัฏเพชรบุรี และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้วิจัยมีความประทับใจเป็นอย่างยิ่งกับชาวบ้านลาวโซ่ง ผู้มีอัธยาศัยงดงามที่กรุณาให้ข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งถ้าหากปราศจากข้อมูลอันมีค่าเหล่านี้แล้ว งานวิจัยก็คงไม่อาจสำเร็จลงได้

ผู้วิจัย

สารบัญ

บทคัดย่อ.....	1
บทนำ.....	3
ประวัติความเป็นมาของลาวโซ่ง.....	4
พื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของลาวโซ่ง.....	8
ผู้ไท : วัฒนธรรมกับนิเวศน์.....	9
ศาสนาและพิธีกรรมของผู้ไท.....	13
ลาวโซ่ง : การปรับตัวทางวัฒนธรรมในถิ่นฐานใหม่ ช่วงต้นรัตนโกสินทร์.....	16
ลาวโซ่งในปัจจุบัน.....	22
บทสรุป.....	29
เชิงอรรถ.....	33
ภาคผนวก (แบบสอบถามในการวิจัย).....	36

บทคัดย่อ

ผู้วิจัยศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนลาวโซ่งในภาคกลางของประเทศไทย ในรอบสองศตวรรษเศษที่ผ่านมา โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามเปรียบเทียบ ทั้งจากการสำรวจไทดำในถิ่นฐานดั้งเดิมในประเทศเวียดนาม และลาวโซ่งซึ่งเป็นกลุ่มอพยพของไทดำในประเทศไทย รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร

ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของกลุ่มไทดำในประเทศเวียดนาม ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของลาวโซ่ง มีพัฒนาการควบคู่กันมาอย่างยาวนาน กับโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนเป็นชนชั้นภายใต้ระบบการปกครองแบบศักดินา วัฒนธรรมแบบศักดินาของไทดำเป็นวัฒนธรรมของผู้ปกครอง มีโครงสร้างภายในเข้มแข็ง และมีแนวโน้มที่จะกลืนวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนบ้านอื่น ๆ ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า ให้เข้ามาอยู่ภายในพรมแดนทางชาติพันธุ์ของพวกเขา

การถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภายใต้ระบบการปกครองแบบมุลนาย-ไพร่ของรัฐบาลสยาม ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างบางมิติของวัฒนธรรมลาวโซ่งดั้งเดิม ความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจ ระหว่างชนชั้นทางวัฒนธรรม ซึ่งเคยมีความสำคัญยิ่งในระบบการปกครองแบบศักดินา ค่อยเลือนหายไป ขณะที่สำนักชาติพันธุ์ของความเป็นพวกเดียวกัน ซึ่งร้อยรัดด้วยประเพณีความเชื่อ ที่สืบทอดมาจากรุ่นก่อนๆ กลับเพิ่มปริมาณความเข้มข้นขึ้นในบางมิติ ปรากฏการณ์หลังนี้สะท้อนออกมาให้เห็นได้ชัดเจน ด้วยความพยายามปรับขยายข่ายเครือญาติทางวัฒนธรรมให้กว้างขวางมากขึ้น กว่าที่เคยมีอยู่ในระบบเดิม สำนักชาติพันธุ์ที่ถูกบีบให้เข้มข้นขึ้น คงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ลาวโซ่งสามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิม ในมิติที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น อย่างเช่น ภาษา เครื่องแต่งกาย และแบบแผนบ้านเรือน ไว้ได้ดีกว่า และทำให้ถูกกลืนเป็นไทยได้ช้ากว่าชาติพันธุ์กลุ่มน้อยโดยทั่วไป ในภาคกลางของประเทศไทย

จากการศึกษาชุมชนลาวโซ่งปัจจุบัน ในหลายท้องที่ พบว่าลักษณะตามประเพณีดั้งเดิมบางอย่าง คือ การแต่งกายในชีวิตประจำวัน ทรงผมของสตรี และลักษณะทางกายภาพของบ้านเรือน เป็นลักษณะที่สูญหายไปอย่างรวดเร็ว รองลงมาคือ ภาษาพูดและพิธีกรรม เกี่ยวกับชีวิตส่วนบุคคล ส่วนที่เปลี่ยนแปลงได้ยากที่สุด คือ

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะได้แก่พิธี
เสนเรื่อนและพิธีศพ

ปรากฏการณ์ที่พบสะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผี ซึ่งทำหน้าที่
เป็นพลังกำกับเครือข่ายสังคม ยังฝังรากลึกอยู่ในจิตสำนึกของชุมชน วัฒนธรรมโชนังมี
กลไกหลายระดับ ที่ช่วยสร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ภายในพรมแดน
ชาติพันธุ์ของตน ภายใต้อุดมการณ์ของความเป็นพวกเดียวกัน (ภาษา เครื่องแต่งกาย
ตลอดถึงความเชื่อและพิธีกรรม ก็เป็นตัวอย่างของกลไกเหล่านั้น) แต่กลไกที่เข้มแข็ง
และคงทนที่สุด ได้แก่คติการนับถือผีบรรพบุรุษ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนับเป็นราก
แก้วของวัฒนธรรมโชนังทั้งระบบ ความสำเร็จอย่างยิ่งของงานรวมญาติชาวลาวโชนังใน
ช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นตัวอย่างชัดเจนที่สุดกรณีหนึ่ง ของพัฒนาการทางวัฒนธรรม
รูปแบบใหม่ ที่ได้สืบสานขึ้นมาจากรากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิม

บทนำ

งานศึกษาเรื่องนี้ ตั้งประเด็นความสนใจเชิงทฤษฎีไว้ เกี่ยวกับพัฒนาการของระบบวัฒนธรรม ภายในบริบททางสังคมและนิเวศน์ รวมถึงกลไกที่ทำให้วัฒนธรรมสามารถปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ได้ เมื่อเงื่อนไขแวดล้อมทั้งทางนิเวศน์และสังคม ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ผู้วิจัยเลือกศึกษากลุ่มลาวโซ่งในภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึกสงคราม เข้ามาจากเขตสิบสองจุไทย ในประเทศเวียดนามตอนเหนือ ตั้งแต่เมื่อราวสองศตวรรษเศษที่ผ่านมา สาเหตุที่ใช้ลาวโซ่งเป็นกลุ่มศึกษา เนื่องมาจากความเหมาะสมเฉพาะตัวบางอย่าง ในการจะช่วยแก้ประเด็นสงสัยที่เกี่ยวข้องกับโจทย์ที่ได้ตั้งไว้

ประการแรก ไทดำซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาวลาวโซ่ง ได้อาศัยอยู่ในเขตสิบสองจุไทยของประเทศเวียดนามมาช้านาน พวกนี้มีระบบการปกครอง ตลอดถึงความเชื่อและประเพณีทางศาสนา เป็นลักษณะเฉพาะตัว ค่อนข้างแตกต่างจากกลุ่มไทอื่น ๆ ทำให้เกิดสมมุติฐานขึ้นว่า ระบบวัฒนธรรมของไทดำ น่าจะมีวิวัฒนาการขึ้นมาเป็นเอกเทศ โดยสัมพันธ์กับสังคมและนิเวศน์ของสิบสองจุไทย อย่างเฉพาะเจาะจง การตรวจสอบสมมุติฐานดังกล่าว ถือเป็นประเด็นหลักเรื่องหนึ่งในงานศึกษานี้

ประการที่สอง ลาวโซ่งในประเทศไทยเป็นกลุ่มอพยพของไทดำ และมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์อยู่พอสมควร ที่บอกให้ทราบถึงเงื่อนไขทางการปกครองและสังคม วัฒนธรรมของสยาม ในช่วงเวลานับจากที่ลาวโซ่งถูกกวาดต้อนให้อพยพเข้ามา ทำให้มีความเป็นไปได้ที่จะวิเคราะห์ถึงมิติทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของโซ่ง จะต้องเผชิญและปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมวัฒนธรรมแบบใหม่

ประการสุดท้าย ลาวโซ่งในปัจจุบันเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับว่า ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ไว้ได้เหนียวแน่นกว่าชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ในภาคกลางของประเทศไทย คำถามซึ่งอยู่ในความสนใจก็คือ วัฒนธรรมโซ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยอื่นๆ อย่างไร จึงทำให้สามารถธำรงเอกลักษณ์ของตนไว้ได้ดีกว่า และวัฒนธรรมลาวโซ่งมีทิศทางปรับตัวอย่างไรในโลกปัจจุบัน

ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคกลางของประเทศไทย ลาวโซ่งเป็นกลุ่มหนึ่งซึ่งมีผู้สนใจศึกษาในเชิงชาติพันธุ์วิทยามากที่สุด ซึ่งปรากฏงานศึกษาออกมามากมาย ในรูปงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ต่างๆ แต่ส่วนใหญ่มักออกมาในเชิงพรรณนา เกี่ยวกับวัฒนธรรมชนบประเพณีต่างๆ หรืองานวรรณกรรม งานศึกษานี้ พยายามตั้งคำถามที่แหวกออกไป

จากกรอบดังกล่าว โดยหวังว่าจะสามารถช่วยให้เราเข้าใจถึงมิติอื่น ๆ ของระบบวัฒนธรรมลาวโซ่งได้ครอบคลุมขึ้น

(1) ประวัติความเป็นมาของลาวโซ่ง

“ลาวโซ่ง” หรือ “ลาวทรงดำ” หรือ “ผู้ไทยดำ” เป็นชื่อที่คนไทยภาคกลางใช้เรียกชาติพันธุ์กลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้อพยพจากเขตสิบสองจุไทย ในประเทศเวียดนามตอนเหนือ เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่เมื่อประมาณสองศตวรรษเศษที่ผ่านมา คำว่า “ลาว” ในที่นี้ เป็นสรรพนามที่คนไทยสยามแต่โบราณใช้เรียกกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทหลายกลุ่ม ที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างเช่น ลาวพุงดำ (ได้แก่พลเมืองในหัวเมืองล้านนา ซึ่งผู้ขายนิยมการสักรอบตัว ตั้งแต่บริเวณหน้าท้องลงไปถึงต้นขาด้วยหมึกดำ) ลาวพุงขาว (หมายถึงลาวจากอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และนครจำปาศักดิ์ ซึ่งไม่นิยมการสักในลักษณะดังกล่าว) ลาวเวียง (เป็นกลุ่มย่อยของลาวพุงขาว ที่มาจากเวียงจันทน์) และ ลาวพวน (พวกผู้ไทจากเมืองพวน) เป็นต้น โดยไม่ได้หมายถึงแต่เฉพาะผู้คนจากประเทศลาว อย่างที่มักเป็นที่เข้าใจกันในปัจจุบันส่วน “ผู้ไทย” หรือ “ผู้ไท” (คำหลังเขียนตามวิธีสะกดที่นิยมกันในปัจจุบัน ซึ่งใช้ “ไท” ในความหมายของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทโดยทั่วๆ ไป และ “ไทย” ในความหมายเฉพาะถึงชาวไทยสยามเท่านั้น) เป็นชื่อที่พลเมืองในเขตสิบสองจุไทยของประเทศเวียดนาม และเขตหัวพันของประเทศลาว ที่พูดภาษาตระกูลไท ใช้เรียกชื่อกลุ่มของตนเองมาแต่โบราณ สาเหตุที่ใช้ชื่อผู้ไทดำ สันนิษฐานกันว่าเป็นการเรียกตามสีเครื่องแต่งกาย เนื่องจากพวกนี้นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำเป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากผู้ไทกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะคือพวกผู้ไทขาวและผู้ไทแดง

“ลาวทรงดำ” เป็นชื่อเก่า และคงเป็นชื่อแรกๆ ที่ชาวไทยสยามใช้เรียกผู้คนกลุ่มนี้ อย่างเป็นทางการมาแต่โบราณ เนื่องจากได้ปรากฏหลักฐานการเรียกเช่นนั้น ในเอกสารทางราชการของไทย อย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ลงมา¹ อีกชื่อหนึ่งซึ่งคงใช้กันมานานเช่นกัน และน่าจะเป็นชื่อชาวบ้านเรียกขานกันคือ “ลาวซ่ง” ชื่อนี้ที่ ปรากฏในเอกสารเก่าๆ ก็มีอยู่บ้าง อย่างเช่น ในบันทึกของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ซึ่งได้ยกทัพขึ้นไปปราบฮ่อในเขตสิบสองจุไทย ก็มีกล่าวถึงความ เป็นมาของพวกนี้ ตอนหนึ่งว่า :

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาฯ ยกกองทัพขึ้นมา เมื่อมาถึงเมืองแกลง จัดราชการเรียบร้อยแล้ว ได้เอาครัวเมืองแกลงและสิบสองจุไทย ซึ่งเป็นไทยดำลงมากรุงเทพฯ เป็นอันมาก เพราะขึ้นทิ้งไว้ก็จะเกิดการยุ่งยากแก่ทางราชการขึ้นอีก ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พวกไทยดำเหล่านั้น ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ ณ เมืองเพชรบุรี จนได้ชื่อว่า ลาวซ่ง เกิดบุตรหลานเหลนอยู่ในเวลานี้หลายพันคน ทหารที่ได้ยกกองทัพมากับข้าพเจ้าคราวนี้ ก็ได้เกณฑ์เอาลาวซ่งที่เป็นชายฉกรรจ์ขึ้นมาด้วยหลายร้อยคน และพวกนี้ได้พบญาติพี่น้องซึ่งอยู่ในเมืองแกลงเป็นอันมาก”

จากบันทึกนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่า คนกลุ่มนี้เมื่ออยู่ในถิ่นฐานดั้งเดิมเรียกตัวเองว่า “ไทดำ” มาก่อน ส่วนชื่อ “ลาวซ่ง” คงมาเกิดขึ้นภายหลังในประเทศไทยนี้เอง โดยน่าจะเป็นชื่อที่คนไทยบัญญัติขึ้นใช้เรียกชื่อกลุ่ม และสาเหตุที่มีคำว่า “ลาว” นำหน้าก็เป็นไปตามความนิยมของคนไทยภาคกลาง ดังกล่าวข้างต้น คำว่า “ลาวซ่ง” และ “ลาวซ่อง” น่าจะเป็นคำเดียวกัน ซึ่งนักวิชาการเชื่อกันเป็นส่วนใหญ่ว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับคำว่า “ซ่ง” หรือ “สว่าง” ในภาษาลาวโซ่ง ซึ่งหมายถึงทางแกงพื้นเมืองที่ชายชาวลาวโซ่งชอบสวมใส่ ตัดเย็บจากผ้าฝ้าย และมักย้อมด้วยสีครามเข้มเกือบดำ³ “ลาวซ่งดำ” จึงอาจหมายถึงลาวที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ ต่อมาจึงถูกปรับเสียงและรูปศัพท์ให้เข้ากับวิถีการพูด และความหมายแบบไทย กลายเป็น “ลาวทรงดำ” ไปในที่สุด

ถิ่นอาศัยดั้งเดิมของพวกผู้ไทกลุ่มต่าง ๆ อยู่ในเขตชายแดนบริเวณใกล้รอยต่อ ระหว่างประเทศจีน เวียดนาม และ ลาว หัวเมืองของพวกผู้ไทกระจายอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า สิบสองจุไท ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศเวียดนาม ต่อเนื่องเข้าไปในแดนจีนบางส่วน และในเขตหัวพันของประเทศลาว แต่เดิมมาหัวเมืองของพวกผู้ไท อยู่ภายใต้อำนาจปกครองของกรุงศรีสัตนาคนหุต ต่อมาเมื่ออำนาจของทางกรุงศรีสัตนาคนหุตอ่อนกำลังลง เพราะต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนองเรื่อยมา อำนาจปกครองหัวเมืองที่ห่างไกลก็ลดน้อยลง จนเมื่อศรีสัตนาคนหุตถูกแยกเป็นสองอาณาจักร คือหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ หัวเมืองของพวกผู้ไทก็ได้ถูกแยกตามไปด้วย โดยฝ่ายตะวันออกมีเมืองพวน เมืองเชียงขวางเป็นต้น ขึ้นกับเวียงจันทน์ ส่วนฝ่ายเหนือขึ้นไปขึ้นกับหลวงพระบาง ในส่วนหลังนี้ สำหรับหัวเมืองที่อยู่ใกล้ ๆ เจ้านครหลวงพระบางตั้งขุนนางขึ้นเป็นหัวพันปกครอง เรียกว่าเขตหัวพันทั้งหก ส่วนที่อยู่ห่างไกลออกไปคือบริเวณสิบสองจุไท คงปล่อยให้ปกครองกันเองทำนองประเทศราช⁴

จดหมายเหตุของไทย⁵ กล่าวว่าแต่เดิมในเขตสิบสองจุไท (สิบสองเจ้าไท) แบ่งการปกครองเป็นสิบสองหัวเมืองหลัก ซึ่งต่างเป็นอิสระต่อกัน ประกอบด้วยหัวเมืองของผู้ไทขาว ๔ เมือง ได้แก่ เมืองไล เมืองเจียน เมืองมุน และเมืองบาง หัวเมืองของผู้ไทดำ ๘ เมือง ได้แก่ เมืองแฉง เมืองควาย เมืองดุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด (วาด) และ เมืองซาง เนื่องจากมีตำแหน่งทางภูมิศาสตร์อยู่ในเขตต่อแดนระหว่างมหาอำนาจในท้องถิ่นถึงสามฝ่าย คือ จีน เวียดนาม และลาวหลวงพระบาง ทำให้หัวเมืองผู้ไทเหล่านั้นบางครั้ง ต้องยอมอ่อนน้อมผูกไมตรีและส่งส่วย บรรณาการ ให้กับมหาอำนาจถึงสองฝ่ายหรือสามฝ่ายพร้อม ๆ กัน จึงได้ชื่อเรียกว่าเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้าบัง หรือเมืองสามฝ่ายฟ้าบัง มาแต่โบราณ

ผู้ไทดำอพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายคราว จากการถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึกสงคราม เริ่มจากในสมัยกรุงธนบุรี⁶ กองทัพไทยนำโดยเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ ได้ยกทัพขึ้นไปตีอาณาจักรล้านช้าง ได้เมืองเวียงจันทน์และหลวงพระบาง แล้ว จึงให้จัดทัพเมืองหลวงพระบางขึ้นไปตีเมืองทันต์ และเมืองม่วย ซึ่งเป็นเมืองของพวกผู้ไทดำตั้งอยู่ริมเขตแดนญวน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๒๒ ได้กวาดต้อนครอบครัวผู้ไทดำเข้ามาในประเทศไทยเป็นอันมาก คราวผู้ไทดำเหล่านั้น ทางราชการไทยส่งให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเพชรบุรี เพื่อให้เป็นกำลังผลิตเสบียง ส่งส่วย และใช้แรงงานชายฉกรรจ์ในกิจการของทางราชการ

ครั้นถึงปีพุทธศักราช ๒๓๓๕ ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ขณะนั้นเวียงจันทน์ยังขึ้นอยู่กับกรุงเทพฯ เจ้าเมืองพวนเกิดแข็งข้อต่อเวียงจันทน์ โดยเปลี่ยนใจไปอยู่ข้างญวน เจ้านันทเสนแห่งเวียงจันทน์จึงยกกองทัพขึ้นไปปราบ ครั้นได้เมืองพวนแล้วยกทัพต่อขึ้นไปตีเมืองแฉง ได้กวาดต้อนครัวลาวทรงดำและลาวพวนลงมาถวายรัชกาลที่ ๑ ที่กรุงเทพฯ โดยครัวลาวทรงดำถูกส่งไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี ร่วมกับพวกที่ได้อพยพเข้ามาก่อนตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี⁷

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๓๗๗ ถึง ๒๓๘๑ ภายหลังจากมีชัยชนะในศึกเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์แล้ว ทั้งกองทัพไทยและกองทัพหลวงพระบางได้ขึ้นไปกวาดต้อนครัวลาวทรงดำจากสิบสองจุไทเข้ามากรุงเทพฯ อีกหลายคราว โดยพวกที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาได้ถูกส่งให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรีทั้งหมด⁸

ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ มีการกวาดต้อนครัวลาวกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาในหัวเมืองชั้นในอยู่หลายครั้ง เพื่อจะให้เป็นกำลังของพระนคร ซึ่งนอกจากลาวทรงดำและลาวพวนดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีลาวเวียง ลาวยวน (ลาวพุงดำ) และ ลาวภูคั้ง เป็นต้น ทางราชการ

สมัยนั้นมโนบายจะให้ลาวพวกเดียวกัน ตั้งหลักแหล่งอยู่ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้สะดวกในการปกครอง และได้เลือกบริเวณที่อยู่ ให้มีสภาพภูมิประเทศใกล้เคียงกับถิ่นเดิมที่พวกเขาเหล่านั้นได้จากมา เพื่อจะได้คุ้นเคยและไม่คิดหลบหนีกลับไปบ้านเดิม

เมืองเพชรบุรีมีบริเวณที่ดอนและป่าเขามาก อันเป็นสภาพภูมิประเทศคล้ายคลึงกับบริเวณสิบสองจุไทย ซึ่งเป็นถิ่นฐานบ้านเดิมของลาวทรงดำ ทั้งยังอยู่ใกล้กับพระนครทำให้สะดวกแก่การควบคุม จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ทางราชการ ส่งเชลยศึกชาวลาวทรงดำให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันที่เมืองเพชรบุรีทั้งหมด

ทางด้านการปกครองชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น⁹ ไม่ว่าจะเป็นลาวทรงดำหรือลาวกลุ่มอื่นๆ ราชสำนักไทยในสมัยนั้นใช้นโยบายแบบเดียวกับการปกครองไพร่ คือ ได้แบ่งคนในสังกัดออกเป็นพวกมูลนายกลุ่มหนึ่ง กับพวกที่อยู่ภายใต้ปกครองของมูลนายอีกกลุ่มหนึ่ง มูลนายลาวมีตำแหน่งเป็นขุนนางของราชสำนักไทย แต่มักแต่งตั้งขึ้นจากคนลาวด้วยกันเอง และต้องอยู่ภายใต้กำกับของขุนนางไทยระดับสูงขึ้นไปอีกเป็นทอดๆ ตำแหน่งของมูลนายลาวมีหลายระดับ ตั้งแต่เจ้าเมือง (เฉพาะสำหรับบางเมืองที่มีคนลาวอยู่เป็นส่วนใหญ่) ปลัดเมือง จางวางลาว นายกองลาว ปลัดกองลาว และนายร้อยลาว อย่างเช่นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เมืองเพชรบุรี เคยมีมูลนายลาวทรงดำ ตำแหน่งสูงสุดเป็นระดับจางวางที่หลวงหาญณรงค์¹⁰ เป็นต้น หน้าที่ของมูลนายลาวโดยทั่วๆ ไปก็อย่างเช่น ปกครองดูแลคนลาวในสังกัดให้อยู่ประจำที่ ทำบัญชีไพร่ เก็บส่วย และเกณฑ์แรงงานไพร่ตามหมายของทางราชการ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ การอพยพย้ายถิ่นของคนลาวภายในเขตหัวเมืองชั้นใน คงเกิดขึ้นได้ยาก เนื่องจากพวกนี้ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดด้วยระบบมูลนาย ไพร่ที่หลบหนีจะถูกมูลนายติดตามตัวกลับคืนมา เพราะไพร่มีหน้าที่ส่งส่วยหรือให้แรงงานกับทางราชการตามกำหนด ถ้าหากไพร่ขาดจำนวนไปมูลนายต้องเป็นผู้รับผิดชอบในส่วนผลประโยชน์ที่ทางราชการต้องสูญเสียไป อีกทั้งมูลนายยังจะเสียผลประโยชน์โดยตรงจากการใช้แรงงานไพร่ในสังกัดอีกด้วย กรณีที่มีการหลบหนีเกิดขึ้น ดังนั้นจึงเป็นเงื่อนไขบังคับอยู่เอง ที่พวกมูลนายต้องตรวจตราควบคุมไพร่ในสังกัดให้ครบจำนวนอยู่เสมอ ในช่วงเวลานั้น การขยายการตั้งถิ่นฐานของชุมชนลาวทรงดำที่เพชรบุรี คงเกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร หรือการบุกเบิกพื้นที่ใหม่ๆ เป็นหลัก และน่าจะจำกัดอยู่เฉพาะภายในบริเวณที่มูลนายของพวกตนควบคุมไปถึง คือ ในเขตเมืองเพชรบุรีเท่านั้น

ครั้นถึงในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครอง มีการออกพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารและยกเลิกระบบไพร่ ทำให้การ

ควบคุมคนผ่านมุลนายต้องยุติไปโดยปริยาย ดังนั้นการอพยพย้ายถิ่นฐานของคนลาวในเขตหัวเมืองชั้นในด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน จึงเกิดขึ้นได้สะดวกและกว้างขวางขึ้น อย่างเช่นในพระราชหัตถเลขา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) ก็มีการกล่าวถึงชาวลาวทรงดำจำนวนมากกว่า ๗๐๐ คน พวกนี้อพยพจากเมืองเพชรบุรี มาอยู่ที่บ้านโพธิ์หักและโคกคลัง (ปัจจุบันเรียกดอนคลัง) แขวงเมืองราชบุรี สาเหตุเพราะเดือดร้อนต้องเสียเงินค่าราชการและถูกเกณฑ์ทำนาหลวง¹¹ หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง จากประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวลาวทรงดำบ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ที่กล่าวว่าบรรพบุรุษของพวกตน เดินเท้าอพยพเพื่อหาที่ทำกินใหม่ จากบ้านบ่อหลวงเมืองเพชรบุรี มาจนถึงที่นี่ เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๔๑¹² นอกจากนั้น ลาวโซ่งที่ตั้งชุมชนอยู่อย่างหนาแน่นในเขตอำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในปัจจุบัน ก็มีประวัติบอกเล่าว่าบรรพบุรุษของพวกตนเพิ่งจะอพยพไปจากเมืองเพชรบุรี เมื่อไม่เกินสามสี่ชั่วอายุคนที่ผ่านมา¹³

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทำให้พออนุมานได้ว่า การขยายตัวของชุมชนลาวโซ่งออกไปนอกเมืองเพชรบุรี คงเพิ่งเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางเฉพาะในรอบศตวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้ในปัจจุบันมีชุมชนลาวโซ่งกระจายอยู่ในเขตหลายจังหวัด ทั้งในภาคกลางและภาคอื่น ๆ เช่นที่ ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี พิชณุโลก และพิจิตร เป็นต้น

(2) พื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของลาวโซ่ง

ในปัจจุบัน ยังคงมีพวกผู้ไทยดำ ซึ่งเป็นกลุ่มบรรพบุรุษของลาวโซ่งในประเทศไทย ตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยในเขตสิบสองจุไทยของประเทศเวียดนาม อีกเป็นอันมาก ผู้คนเหล่านี้ ยังสามารถรักษาวัฒนธรรม ความเชื่อ และขนบประเพณีดั้งเดิมของพวกตน ไว้ได้ดีพอควร การศึกษาวัฒนธรรมของผู้ไทยดำที่ประเทศเวียดนามในปัจจุบัน จึงเป็นกรณีเปรียบเทียบที่น่าจะให้ความรู้และข้อมูลที่ทำได้ เกี่ยวกับระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวลาวโซ่งก่อนหน้าที่จะอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทย ประเด็นคำถามซึ่งเป็นที่สนใจสำหรับในส่วนนี้ ก็คือ วัฒนธรรมไทยดำมีพัฒนาการขึ้นมาได้อย่างไร ในบริบททางสังคมและนิเวศน์ของสิบสองจุไทย และระบบวัฒนธรรมดังกล่าว มีโครงสร้างซึ่งเกื้อหนุนการดำรงอยู่ของสังคมไทยดำในอดีตที่ผ่านมาได้อย่างไร ความรู้เหล่านี้ จะเป็นพื้นฐานสำหรับเพื่อที่จะได้แสวงหาคำตอบต่อไปว่า เมื่อมีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่เมื่อสองร้อยปีก่อน ลาวโซ่งจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างไร และระบบ

วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทดำ มีส่วนกำหนดทิศทางของการปรับตัวของลาวโซ่ง ให้เข้ากับเงื่อนไขทางสังคมและนิเวศน์แบบใหม่ อย่างไรหรือไม่

การศึกษาในส่วนนี้ จะอาศัยอ้างอิงข้อมูลจากงานศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยาเกี่ยวกับไทดำในอดีต ซึ่งนักวิชาการท่านอื่นได้กระทำไว้แล้วก่อนหน้า และจากประสบการณ์ภาคสนามในเขตสิบสองจุไทย ของผู้วิจัยเอง

(2.1) ผู้ไท : วัฒนธรรมกับนิเวศน์

ในบริเวณสิบสองจุไทย ซึ่งเป็นถิ่นฐานบ้านเดิมของพวกผู้ไท มีภูมิประเทศประกอบด้วยป่าเขาสลับซับซ้อน เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารน้อยใหญ่มากมาย แต่ไม่มีใครจะมีที่ราบกว้างถ้าหากจะมีที่ราบบ้าง ส่วนใหญ่ก็มักเป็นที่ราบแคบๆ ในหุบเขา พื้นที่ราบเหล่านี้ เป็นผืนดินอันอุดมดียิ่ง สำหรับการทำนาดำปลูกข้าว เนื่องจากป่าเขากว้างใหญ่ที่อยู่รอบๆ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารอย่างดี ที่สามารถส่งน้ำลงมาหล่อเลี้ยงภายในหุบเขาได้ตลอดทั้งปี

ที่ราบแคบๆ ซึ่งโดยธรรมชาติพื้นที่จะลาดเอียงต่อลงมาจากเชิงเขา เอื้ออำนวยต่อการสร้างระบบชลประทานขนาดเล็ก เพื่อชักน้ำจากลำธารเข้ามาเลี้ยงนา และสามารถระบายปล่อยออกไปเมื่อไม่ต้องการ ระบบชลประทานแบบพื้นบ้านเช่นนี้ พบเห็นได้ทั่วไปในแทบทุกหุบเขาของเขตสิบสองจุไทย และคงเป็นระบบที่มีมาแล้วเก่าแก่พร้อมๆ กับการปลูกข้าวนาดำในบริเวณนี้ เนื่องจากเป็นระบบไม่ต้องการเทคโนโลยีซับซ้อนนัก อาศัยเพียงสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวบ้านก็สามารถร่วมมือกันสร้างขึ้น เพื่อใช้สอยประโยชน์ได้ด้วยตนเอง

นอกจากนั้น บริเวณหุบเขายังเป็นแหล่งสะสมอย่างดีของแร่ธาตุอาหารพืช ซึ่งถูกชะล้างลงมาจากบริเวณที่สูงโดยรอบ

การทำเกษตรกรรมพื้นบ้านในบริเวณหุบเขา ชาวบ้าน มักนิยมทำนาดำซึ่งให้ผลผลิตข้าวสูงเป็นหลัก และการมีระบบชลประทานที่ดี ก็ได้ช่วยลดความเสี่ยงที่ผลผลิตจะเสียหาย อันเนื่องมาจากความแห้งแล้งหรือฝนทิ้งช่วง ลงได้เป็นอันมาก ระบบการทำนาดำแบบนี้ จึงเป็นระบบการทำเกษตรกรรมที่ค่อนข้างถาวร ทั้งยังสามารถคาดคะเนผลผลิตได้แน่นอน

การปลูกข้าวในเขตสิบสองจุไทยมีอยู่สองระบบ คือ นาดำในที่ลุ่มดั่งที่กล่าวแล้วระบบหนึ่ง กับการทำไร่ (เฮ็ดโฮ) ซึ่งหมายถึงการปลูกข้าวพื้นเมืองพันธุ์ทนแล้ง ในที่ดอนบริเวณไหล่เขาสูงชันโดยอาศัยเพียงน้ำฝนเท่านั้น อีกระบบหนึ่ง ผลผลิตข้าวไร่ในระบบ

ข้าวไร่ในระบบหลัง ไม่แน่นอนเท่ากับการปลูกข้าวนาดำ เพราะต้องขึ้นกับลมฟ้าอากาศ อยู่มาก ทำให้มีความเสี่ยงสูงที่ผลผลิตจะเสียหาย อันเนื่องมาจากฝนแล้ง หรือเกิดฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานาน ๆ ถึงแม้ฝนฟ้าจะอุดมสมบูรณ์ดีอย่างไรก็ตาม ข้าวไร่ก็ยังคงให้ผลผลิตที่ต่ำมากอยู่ดี หากเทียบกับข้าวนาดำ จนถึงกับพวกไทดำในสิบสองจุไทย มีคำพังเพยซึ่งแปลความได้ว่า ต่อให้ทำไร่ข้าวจนพื้นที่สุดลูกหูลูกตา ก็สู้ทำนาดำเพียงพื้นที่สักกระทงหนึ่งไม่ได้ (*เฮ็ดไร่เต็งตา บ่เท่าเฮ็ดนาเหอหนึ่ง*)

ตามปกติชาวบ้านคนไทย ไม่ชอบทำไร่ข้าวถ้าหากมีทางเลือกอื่น ตามเหตุผลที่ได้กล่าวมา แม้ว่าจะมีพื้นที่ป่าเขาให้บุกเบิกได้มากมายก็ตาม ยกเว้นก็ต่อเมื่อไม่มีพื้นที่ทำนาดำ หรือมีน้อยทำให้ได้ข้าวไม่เพียงพอ สำหรับเลี้ยงครอบครัว ในสังคมเกษตรกรรมที่สิบสองจุไทย พื้นที่ทำนาตามหุบเขาซึ่งมีปริมาณจำกัด จึงเป็นพื้นที่ซึ่งมีค่าและเป็นที่ต้องการมากของชุมชน โดยที่นาซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มาก ๆ จะถูกกันไว้เป็นส่วนของผู้เจ้าเมืองและชนชั้นปกครอง เรียกว่า “นาเมือง”¹⁴ การเข้าควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่นาของชนชั้นปกครองนี้เอง น่าจะเป็นพื้นฐานต่อมา สำหรับพัฒนาการของระบบการปกครองแบบศักดินาของพวกผู้ไท

ในเขตสิบสองจุไทย มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายอาศัยอยู่โดยทั่วไป แต่อย่างไรก็ดี มีแต่พวกผู้ไทเท่านั้น ที่ประสบความสำเร็จในการเข้าครอบครอง และใช้ประโยชน์จากที่ราบตามหุบเขาอย่างเต็มที่ ในการทำนาดำปลูกข้าว พวกอื่นๆ จะถูกกันให้ออกไปอยู่ในที่ดอนป่าเขา และถูกเหยียดโดยพวกผู้ไทให้เป็น “สา” (หรือ “ซา” ในภาษาลาว ซึ่งหมายถึง “ซา” ในภาษาไทย) มีสถานภาพต่ำต้อย บริเวณใดเป็นที่ราบอยู่ในหุบเขา มีพื้นที่ทำนาปลูกข้าวได้ ก็มักมี “บ้าน” (หมู่บ้าน) ของคนไทยตั้งอยู่แทบทุกแห่งไป โดยถ้าหากที่ราบนั้นเป็นเพียงหุบเขาแคบ ๆ หมู่บ้านก็จะมีขนาดเล็ก แต่หากเป็นที่ราบกว้างใหญ่ขึ้น ชุมชนก็จะใหญ่ตามขึ้นมาด้วย จนถึงอาจประกอบด้วยหลาย ๆ หมู่บ้านซึ่งมีการรวมศูนย์อำนาจทางการเมือง เกิดเป็น “เมือง” ขึ้น บรรดาเมืองสำคัญของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นเมืองแฉก เมืองไล เมืองลา เมืองวาด เมืองมุน ฯ ล้วนอยู่ภายใต้เงื้อมมือทางภูมิศาสตร์เช่นนี้ทั้งสิ้น ยกตัวอย่างเช่นเมืองแฉก ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในกลุ่มสิบสองจุไทย มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบกว้างแอ่งกระทะ ประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน มีแม่น้ำไหลผ่านกลาง และล้อมรอบด้วยภูเขาสูงในทุกทิศทุกทาง

หมู่บ้านของพวกสา ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในที่ดอนเป็นป่าเขา บางแห่งอาจพอมีที่ราบใช้ทำนาดำได้เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่จากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่บังคับ ทำให้เศรษฐกิจของ

พวกนี้ ต้องฟังฟังการทำไร่ข้าวและปลูกพืชไร่อื่น ๆ เป็นหลัก แม้ว่าจะรู้จักเทคนิคการทำนาดำเช่นเดียวกับคนไทยก็ตาม

ทำไมจึงมีเฉพาะพวกผู้ไท ที่ประสบความสำเร็จในการเข้าครอบครองที่ราบตามหุบเขาในเขตสิบสองจุไท เป็นประเด็นคำถามที่น่าสนใจ ในพงศาวดารเมืองไล¹⁵ (ซึ่งเป็นเมืองใหญ่อีกเมืองหนึ่งของพวกผู้ไท) ในเขตสิบสองจุไท มีอยู่ตอนหนึ่งกล่าวความไว้ว่า แต่เดิมแผ่นดินเมืองไลเป็นที่ว่าง มีแต่พวกข่า ก้อ อาศัยอยู่บ้าง แต่ยังไม่เป็นบ้านเป็นเมือง ภายหลังจึงมีพวกจีน (น่าจะจากเมืองลิมเจา ไกล้วางตุง - ผู้วิจัย) และผู้ไทอพยพเข้ามาจากบริเวณใกล้เคียง พวกกันขับไล่ข่า ก้อ พื้นเมืองให้ออกไปอยู่ตามป่าเขา และตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้น ในพื้นที่เมืองไลนี้ ถ้าหากอ้างตามพงศาวดารดังกล่าว (ซึ่งขุนนางไทยสมัยรัชกาลที่ 5 บันทึกจากคำบอกเล่าของชาวเมือง) บริเวณที่ลุ่มก่อนการเข้ามาของพวกไท อย่างเช่นบริเวณเมืองไล ก็น่าจะมีไร่ที่รกร้างว่างเปล่าเสียทีเดียว แต่มีคนพื้นเมืองดั้งเดิม อาศัยอยู่บ้างแล้วอย่างกระจัดกระจาย พวกนี้ไม่มีการรวมศูนย์อำนาจการปกครองถึงระดับเมือง และอาจไม่ได้ทำนาดำซึ่งอาศัยระบบชลประทานแบบคนไทย ต่อมาพวกผู้ไทซึ่งมีทั้งเทคโนโลยีการเกษตร และการจัดตั้งทางสังคมที่สูงกว่า จึงเคลื่อนย้ายเข้ามา และขับไล่คนพื้นเมืองดั้งเดิมออกไปในที่สุด

เป็นที่น่าสนใจว่า ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมือง อันหลายหลากของสิบสองจุไทนั้น มีแต่เฉพาะพวกผู้ไทเท่านั้น ที่สามารถมีการจัดตั้งทางสังคมสูงถึงระดับเมือง ซึ่งหมายถึงว่ามีการรวมศูนย์อำนาจจากหลายๆ บ้าน ให้มาอยู่ที่เจ้าเมือง เจ้าเมืองซึ่งเป็นผู้ปกครอง สามารถมีทหารในสังกัด และมีสิทธิอำนาจที่จะเก็บส่วยอากรจากพลเมืองได้

การได้มาซึ่งอำนาจของผู้นำ ตลอดจนการก่อตัวของโครงสร้างอำนาจรวมศูนย์ในชุมชนระดับเมือง คงเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับความสามารถของผู้นำ ในการจัดการเรื่องน้ำ (การเข้าถึงระบบชลประทาน) อย่างหนึ่ง กับการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากที่นา อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งทั้งสองอย่างเป็นทรัพยากรในการผลิตที่มีอยู่จำกัด และเป็นหัวใจในระบบการผลิตและเศรษฐกิจของสังคมในแถบนี้

ถ้าหากว่าทรัพยากรมีอยู่อย่างไม่จำกัด หรือไม่อยู่ในสภาพที่จะควบคุมได้ โอกาสที่โครงสร้างอำนาจรวมศูนย์ จะก่อตัวขึ้นมาได้ในชุมชนย่อมมีน้อย ยกตัวอย่างในพงศาวดารเมืองไล เช่นกัน มีอยู่อีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงพวกฮ่อป่า (ชาวเขาเผ่าเย้าและแม้ว) ซึ่งอาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายในที่สูงที่เป็นป่าเขาทुरกันดาร ชอบถางป่าทำไร่เลื่อนลอย สำหรับพวกนี้ เจ้าเมืองไลอาจเกณฑ์แรงงานมาช่วยในการศึกได้บ้างเป็นคราวๆ เมื่อจำเป็น แต่ก็จะไม่กล้ารบกวนใช้สอยในกิจการอื่นๆ ให้ได้รับความเดือดร้อน

รำคาญมาก เพราะถ้าหากพวกนี้เกิดไม่พอใจขึ้นมา ก็จะพากันย้ายหนีไปบุกเบิกที่ทำกินใหม่ ในเขตป่าลึกเข้าไป หรือในแขวงเมืองอื่นได้ เพราะเป็นพวกอยู่ไม่ใคร่ติดที่อยู่แล้ว การควบคุมพวกช่อป่าของทางการเมืองโล จึงกระทำได้แต่เพียงหลวมๆ เท่านั้น โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับ การควบคุมไพร่ไท ซึ่งทำนาค่าอยู่ติดที่ มีความเข้มงวดกว่ากันมาก โดยเจ้าเมืองสามารถเกณฑ์แรงไพร่เหล่านี้ มาใช้งานได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย รวมถึงสามารถเรียกเก็บส่วยได้เป็นรายครัวเรือน

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของเมืองในเขตสิบสองจุไทย น่าจะเกี่ยวข้องอย่างสำคัญ กับความจำเป็นต้องอยู่ติดที่ของพลเมือง อย่างหนึ่ง และความสามารถของผู้นำในการควบคุมทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด อีกอย่างหนึ่ง การสถาปนาระบบอำนาจตามโครงสร้างปกครองของเมืองดังกล่าว ตั้งอยู่บนพื้นฐานความไม่เท่าเทียมกันของชนชั้นในสังคม ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่ชนชั้นผู้นำสามารถควบคุมและเข้าถึงทรัพยากร ได้มากกว่าพวกที่อยู่ใต้ปกครอง และ อำนาจย่อมจะดำรงอยู่ตราบเท่าที่ระบบปกครอง ยังสามารถรักษาความแตกต่างของชนชั้นทางสังคมเหล่านี้ไว้ได้

ในพงศาวดารเมืองโลก็มีกล่าวถึง สิทธิของผู้ปกครองที่มีเหนือพลเมืองไพร่เมื่อประมาณศตวรรษเศษที่ผ่านมาว่า บรรดากรมการเมืองโลแต่ละนาย ซึ่งเป็นองคคพยพทางการบริหาร อยู่ในโครงสร้างการปกครองของเมือง มีอภิสิทธิเหนือไพร่ทั่วไป ที่จะขอประทานที่นาจากเจ้าเมืองเป็นจำนวนมาก ซึ่งประมาณว่าจะสามารถทำข้าวได้ถึงปีละ ๒,๐๐๐ ถัง ทั้งยังได้สิทธิควบคุมดินแดนหัวเมืองสำหรับเก็บส่วยอากรอีกต่างหาก

แม้ว่าในสังคมของคนไทย ในสิบสองจุไทยสมัยก่อน จะถือว่าที่นาซึ่งมีค่าเป็นสมบัติส่วนกลางของชุมชน มิใช่สมบัติส่วนตัวของเจ้าเมือง¹⁶ แต่ก็ปรากฏในทางปฏิบัติว่า เจ้าเมืองเป็นผู้มีอำนาจสูงในการจัดสรร ในการที่จะให้ผู้ใดเข้าไปทำประโยชน์ในที่นาได้ รวมถึงสามารถเรียกเก็บค่าภาษี จากผู้ที่เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ด้วย

นอกจากการเพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว การขยายดินแดนในเชิงรุกก็ยังเป็นอีกวิธีหนึ่ง ที่สามารถเพิ่มความมั่งคั่งให้กับเมือง (จากการเก็บภาษี) และ อำนาจให้กับเจ้าเมืองได้ จึงปรากฏว่าบรรดาเมืองใหญ่ๆ แต่ละแห่ง มักมีบ้านและเมืองขนาดเล็ก เป็นบริวารอีกหลายๆ แห่ง โดยบางแห่งอาจจะอยู่ในหุบเขาที่ห่างไกลออกไป แต่ยังคงอยู่ในรัศมีพอที่จะควบคุมได้ ยกตัวอย่างเช่นเมืองแกลงในอดีต เคย

มีบ้านและเมืองบริวารอยู่ในสังกัดนับสิบแห่ง โดยบางแห่งอยู่ห่างไกลออกไปมาก คิดเป็นระยะทางเดินเท้าถึง ๕ คิน¹⁷ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นป่าเขาสลับซับซ้อน เมืองใหญ่แต่ละเมืองห่างไกลกันมาก เป็นระยะทางเดินเท้าที่ทรูกันดารหลายวัน ทั้งขนาดของเมือง (ซึ่งเกี่ยวพันกับกำลังทหารและเศรษฐกิจด้วย) แม้ในระดับเมืองใหญ่ ก็มักถูกจำกัดไม่ให้ใหญ่เกินไปด้วยเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ เหล่านี้เป็นปัจจัยร่วมที่ทำให้การรวมศูนย์กลางอำนาจ ระหว่างเมืองเหล่านั้น ไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างถาวร และทำให้บ้านเมืองของคนไทในบริเวณนี้ ไม่สามารถมีพัฒนาการต่อไป จนเกิดเป็นรัฐที่มีการสถาปนาระบบอำนาจศูนย์กลางอย่างใหญ่โต อย่างเช่นอาณาจักรล้านนา หรือ ล้านช้าง ขึ้นได้

ความที่ที่นาเป็นสิ่งมีค่าหาได้ยาก และการควบคุมการใช้ที่นาซึ่งอุดมสมบูรณ์เป็นที่มาแห่งอำนาจ น่าจะเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ระบบการปกครองของพวกไทในสิบสองจุไท มีพัฒนาการไปสู่ระบบศักดินา (feudalism) อย่างแท้จริงในที่สุด ตามระบบการปกครองดังกล่าว ได้จำแนกคนออกเป็นชนชั้นต่างๆ ซึ่งมีความสามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากร (ที่นา) ได้ไม่เท่าเทียมกัน ทั้งในเชิงอำนาจจัดสรรและการเข้าใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ ยังปรากฏว่า ระบบความเชื่อ และพิธีกรรมหลาย ๆ อย่าง ของคนไทที่นี่ แสดงลักษณะที่เป็นการตอกย้ำความแตกต่างระหว่างชนชั้นทางสังคม ระบบความเชื่อ และพิธีกรรมเหล่านั้น จึงน่าจะมีพัฒนาการที่สัมพันธ์กับรากฐานความคิดทางการปกครอง ดังจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

(2.2) ศาสนาและพิธีกรรมของผู้ไท

ความเชื่อทางศาสนา ที่ถือเป็นพื้นฐานร่วมอันมีมาแล้วอย่างเก่าแก่ ของคนไทเกือบจะทุกกลุ่ม ตลอดทั่วทั้งเอเชียอาคเนย์ ได้แก่ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ แขน และผี คนไทเชื่อว่าในร่างกายของคนมีขวัญประจำอยู่ตามอวัยวะสำคัญต่างๆ หากว่าขวัญเหล่านั้นยังประชุมกันอยู่อย่างพร้อมเพรียงในร่างกายของบุคคลใด บุคคลนั้นก็จะมีชีวิตเป็นปกติสุขดี แต่ถ้าหากขวัญเกิดหนีหาย ออกไปจากร่างกายเมื่อใด ก็จะทำให้เกิดอาการผิดปกติ หรือเจ็บไข้ไม่สบายขึ้นได้ จำเป็นที่จะต้องหาวิธีเรียกขวัญ ให้อกลับคืนมาให้ได้ แขนเป็นเทวดาอยู่ในเมืองฟ้า เป็นผู้กำกับความเป็นไปของโลกมนุษย์ ทั้งในด้านดีและร้าย ดังนั้น มนุษย์จึงต้องคอยระมัดระวัง ไม่กระทำการใดๆ ให้แขนโกรธและลงโทษเอาได้ ส่วนผีหมายถึง ขวัญของคนที่ยาไปแล้ว ผีสามารถจะเดินทางไปยังที่ต่างๆ ได้ด้วยตัวเอง และถ้าหากกลับมาอยู่ที่เรือนของตน ก็จะกลายเป็นผีเรือน นอกจากผีเรือนแล้ว ก็ยังมีผี

ประเภทอื่นๆ อีกมาก เป็นต้นว่า ฝีป่า และ ฝีบ้าน (ฝีประจำหมู่บ้าน) ฝีสามารถบันดาลโรคชชะตา ทั้งดีและร้ายให้กับมนุษย์ได้ มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีการเซ่นไหว้ฝีตามวาระอันควร เพื่อให้ฝีพอใจ รวมถึงหลีกเลี่ยงการกระทำใด ๆ อันอาจจะ “ผิดฝี” ซึ่งจะทำให้ฝีลงโทษเอาได้

ความเชื่อดังกล่าวข้างต้นนี้ เหลืออยู่มากบ้างน้อยบ้าง แตกต่างกันไปตามกลุ่มคน ตัวอย่างเช่น กลุ่มไทยสยาม ซึ่งรับอารยธรรมและจารีตทางพุทธศาสนา จากอินเดียและลังกา มาช้านาน ความเชื่อดังเดิม จึงย่อมจัดจางลงเป็นธรรมดา หรือไม่ก็ถูกปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมพุทธศาสนา ส่วนในสิบสองจุไท (โดยเฉพาะก่อนยุคสังคมนิยม) ความเชื่อเหล่านั้นยังคงถูกรักษาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น และได้มีวิวัฒนาการต่อมาให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางโครงสร้างสังคมแบบศักดินา เกิดเป็นระบบความคิดความเชื่อ ที่ซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งมีการแสดงออกในรูปของพิธีกรรม ที่ยึดถือเป็นจารีตสืบเนื่องกันมาแต่โบราณ เช่น พิธีตามขวัญ พิธีศพ และพิธีเสนผี (เช่นผี) ระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ผีเรือน ผีบ้าน ขึ้นไปถึงผีเมือง

พิธีกรรมของคนไทในสิบสองจุไท ดังกล่าว สามารถผูกกระบบความเชื่อทางศาสนา เข้ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างแน่นแฟ้น ความเชื่อและแบบแผนของพิธีกรรมที่ยังเหลืออยู่ จึงเป็นภาพสะท้อนที่ดีของโครงสร้างสังคมในอดีต ในที่นี้จะขอกล่าวถึงพวกไทดำ (ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของลาวโซ่ง) โดยเฉพาะ เพราะจากการสำรวจพบว่า พวกนี้มีแบบแผนพิธีกรรมที่ซับซ้อนมากกว่าไทกลุ่มอื่นๆ ประกอบกับมีข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมของไทดำ จากการศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยาในอดีต สำหรับใช้เปรียบเทียบโยงความสัมพันธ์กันได้

สังคมของพวกไทดำในอดีตเป็นแบบมีชนชั้นนั้น ซึ่งจะแบ่งกันตาม “สิง” (ตระกูล) การสืบทอดสิง จะผ่านทางทางสายเลือดข้างพ่อเท่านั้น (patrilineal society) สิงแบ่งเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นของชนชั้นปกครอง หรือ “ผู้ต้าว” (สิงล่อ และสิงคำ) กลุ่มที่สอง เป็นของสามัญชน หรือ “ผู้น้อย” (เช่น สิงกวาง สิงวี สิงกา ฯ) ในสังคมของไทดำในอดีต ชนชั้นปกครองโดยเฉพาะระดับเจ้าเมือง จะต้องเป็นสมาชิกในสิงผู้ต้าวเท่านั้น

ความแตกต่างระหว่างชนชั้นทั้งสอง ในระดับพื้นฐานที่สุด มีตำนานเรื่องน้ำเต้าปุง¹⁸ เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์ ที่เล่าขานกันมานาน เป็นตัวสร้างความชอบธรรม ในตำนานดังกล่าว ผู้ต้าวและผู้น้อยมีกำเนิดต่างกัน โดยที่พวกพลเมืองสามัญชน (ผู้น้อย) ต่างสืบเชื้อสายมาจากผู้คนที่พากันหลังไหล ออกมาจากผลน้ำเต้าปุง ที่เติบโตขึ้นมาภาย

หลังจากน้ำท่วมโลก ในขณะที่ขุนบวม ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของผู้ตัว เป็นผู้ที่แกนส่งลงมา เพื่อให้ปกครองผู้คนเหล่านั้น

ความแตกต่างระหว่างสถานภาพทางชนชั้นในสังคม ยังถูกตอกย้ำต่อมา ด้วยความเชื่อเกี่ยวกับ ชีวิตหลังความตาย¹⁹ เมื่อมีคนตาย พวกไทดำจะมีการประกอบพิธีส่งขวัญของผู้ตาย เพื่อให้ไปเฝ้าแดนในเมืองฟ้า เมืองฟ้าซึ่งเป็นดินแดนในจินตนาการนี้ มีพื้นที่ทางสังคมซึ่งถูกจัดระเบียบ ให้เป็นโครงสร้างที่มีลำดับชั้นชัดเจน เริ่มจาก “เมืองแดน” ซึ่งเป็นที่อยู่ของแดน จะเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์และน่ารื่นรมย์มากที่สุด ถัดลงมาเป็น “เรือนพาน” ซึ่งเป็นที่น่าสุขสบายเช่นกัน และเป็นที่อยู่สำหรับขวัญของบรรดาผู้ตัว ส่วนขวัญผู้น้อยจะถูกส่งไปอยู่ที่ “ลำดอย” ซึ่งมีสภาพไม่ต่างกันมากนักจากโลกมนุษย์ และขวัญของผู้ตายซึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ยังคงต้องทำงานหนักเหมือนกับมนุษย์ในโลกทั่วไป หลังจากส่งขวัญผู้ตายไปเฝ้าแดนแล้วระยะหนึ่ง ก็จะมีการประกอบพิธีเชิญขวัญผู้ตายกลับมาอยู่ในกะล่อหอง (ห้องผี) ภายในเรือน พร้อมทั้ง บันทึกชื่อลงไปในบัญชีผีของตระกูล กลายเป็นผีเรือนซึ่งคอยดูแลรักษาลูกหลานต่อไป สำหรับลูกหลาน ก็ถือเป็นหน้าที่ต้องทำพิธีเสนใหญ่ให้ผีบรรพบุรุษเป็นครั้งคราว ทุก ๆ รอบ ๑ ถึง ๒ ปี

การเสนผีเรือนผู้ตัว และผีเรือนผู้น้อย มีวิธีการและรายละเอียดบางอย่างแตกต่างกันออกไป อย่างเช่น เสนผีผู้ตัวทำเป็นพิธีใหญ่ ต้องฆ่าควายเป็นเครื่องเซ่น และใช้หมอปะกอบพิธีที่เป็นผู้ตัว ส่วนเสนผีผู้น้อยใช้เพียงฆ่าหมูเป็นเครื่องเซ่น และใช้หมอส่นที่เป็นผู้น้อย เป็นต้น

ผีเรือนจะมีอำนาจให้คุณให้โทษได้เฉพาะกับสมาชิกภายในเรือนเท่านั้น แม้นหากว่ามีบุคคลภายนอกมากระทำการใดซึ่ง “ผิดผี” ภายในเรือน สมาชิกในเรือนนั่นเอง ที่อาจจะต้องถูกผีเรือนลงโทษ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าผีเรือนมีอำนาจซึ่งถูกกำหนด ให้อยู่ในขอบเขตจำกัด โดยเฉพาะถ้าหากเปรียบเทียบกับ “ผีบ้าน” และ “ผีเมือง” ซึ่งสามารถบันดาลความเป็นไปทั้งดีและร้ายได้ ในระดับ บ้าน และเมือง ตามลำดับ

ตามปกติ คนที่เมื่อตายไปแล้วจะกลายเป็นผีเมืองได้ เมื่อขณะยังมีชีวิตอยู่ ต้องเป็นเจ้าของหรือวีรบุรุษ อย่างเช่น “ล้านเจือง”²⁰ ซึ่งถูกนับเป็นหนึ่งในบรรดาผีเมืองแดง (ที่เมืองแดงในอดีต ต้องทำพิธีเซ่นไหว้ล้านเจือง กันเป็นประจำทุกปี) ก็มีตัวตนปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมือง²¹ ว่าครั้งหนึ่งได้เคยดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองแดง การเสนเมือง จำเป็นต้องใช้หมอส่นที่มีสถานภาพสูง หรือที่เรียกว่า “หมอมือง” และต้องมีเจ้าเมืองร่วมเป็นผู้นำในพิธีด้วยเสมอ จะขาดเสียมิได้ การเสนเมืองมักกระทำกันในบริเวณที่เชื่อกันว่ามีผีเมืองสิงสถิตอยู่ โดยในพิธีจะมีการฆ่าควายจำนวนมากสำหรับ

เป็นเครื่องเช่นผี ควายเหล่านี้ ถูกจัดหามาโดยบรรดาบ้านหรือเมืองบริวาร ซึ่งมีหน้าที่ต้องจัดหาควายเข้ามาร่วมในพิธีแห่งละตัว²² พิธีเสนเมืองนี้ มองในแง่สัญลักษณ์จึงแสดงภาพสะท้อนที่ชัดเจน ของโครงสร้างการปกครองระดับเมือง

ในปัจจุบัน ไม่มีการประกอบพิธีเสนเมืองในเขตสิบสองจุไทอีกแล้ว เพราะการปกครองระบบเมือง ตามโครงสร้างดั้งเดิมของพวกผู้ไท ได้ล่มสลายลงภายหลังจากที่ประเทศเวียดนาม เปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง จากแบบดั้งเดิมมาสู่ระบบสังคมนิยม ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสแพ้สงครามเวียดนามที่เมืองแกลง เมื่อในปี คศ 1954

พิธีเสนบ้านและเสนเมือง ตามที่ได้กล่าวมา เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความหมายในมิติทางสังคมของพิธีกรรม โดยที่พิธีกรรมทำหน้าที่ต่อยอดความสัมพันธ์ทางสถานะและชนชั้นของบุคคลและกลุ่ม ที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคมนั้นเอง จากความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนา และโครงสร้างสังคม ตามที่พยายามโยงให้เห็นดังกล่าว ทำให้อนุมานได้ว่า ความเชื่อเหล่านั้นน่าจะได้มีพัฒนาการขึ้นมาจากรากฐานความคิดทางการปกครองแบบศักดินา ในระบบวัฒนธรรมของพวกไทในสิบสองจุไทนั่นเอง โดยผลที่สุดของพัฒนาการดังกล่าว ได้ทำให้ทั้งระบบความเชื่อ พิธีกรรม และโครงสร้างสังคม กลายเป็นองค์ประกอบของระบบวัฒนธรรม ซึ่งต่างค้ำจุน กำกับ และตรวจสอบ ซึ่งกันและกัน ระบบความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ที่ซับซ้อนของพวกไทดำ จึงน่าจะเป็นลักษณะที่ได้มีวิวัฒนาการขึ้นมา ภายในบริบทสังคมเฉพาะตัวของสิบสองจุไทเอง มากกว่าที่จะถือเป็นตัวอย่างดั้งเดิมของพื้นฐานวัฒนธรรมไทโดยทั่วไป เพราะจุดร่วมกับวัฒนธรรมไทโบราณจริง ๆ อาจอยู่ที่เพียงระดับความเชื่อเบื้องต้น (ซึ่งมีความซับซ้อนน้อยกว่ากันมาก) เกี่ยวกับ ขวัญ แถน และ ผี ซึ่งพบได้ในคนไทยแทบทุกกลุ่มเท่านั้น

(3) ลาวโซ่ง : การปรับตัวทางวัฒนธรรมในถิ่นฐานใหม่ ช่วงต้นรัตนโกสินทร์

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ความเชื่อและพิธีกรรมของไทดำในเขตสิบสองจุไท น่าจะมีวิวัฒนาการควบคู่กันมา กับโครงสร้างสังคมซึ่งแบ่งคนออกเป็นชนชั้น และมีการสืบทอดชนชั้นผ่านสายตระกูลข้างพ่อ ระบบวัฒนธรรมดังกล่าว ก่อกำเนิดขึ้นในบริบทนิเวศน์ของการทำนาดำปลูกข้าวตามหุบเขา เมื่อพวกนี้ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึกสงครามเข้ามาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเท่ากับว่าพวกเขาได้ถูกพรากออกมาจากบริบททางสังคมและนิเวศน์ ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของผู้ไทดำได้ก่อตัวขึ้นมา ดังนั้นจึงเกิดเป็น

ประเด็นที่น่าสนใจที่จะตรวจสอบต่อไปว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมแบบใหม่ ที่พวกนี้ต้องเผชิญ ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างไรบ้าง ต่อระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของพวกเขา และวัฒนธรรมสามารถปรับตัวอย่างไร เพื่อให้ดำรงอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมเช่นนั้น

การปกครองระบบมูลนาย-ไพร่ของทางราชการไทยในอดีต ซึ่งถูกนำมาใช้กับกลุ่มไทดำอพยพ ที่ถูกส่งไปอยู่เมืองเพชรบุรี แตกต่างในหลายมิติ จากระบบการปกครองดั้งเดิม แบบศักดินาของพวกไทดำในสิบสองจุไท ถึงแม้ชุมชนลาวโห่งที่เพชรบุรีในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จะถูกปกครองโดยมูลนาย ซึ่งส่วนใหญ่ น่าจะเป็นคนลาวโห่งด้วยกันเอง แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามูลนายเหล่านั้น จะยังดำรงคุณสมบัติและหน้าที่ของ “ผู้นำ” ตามระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทดำ ในทางตรงข้าม สถานะที่แท้จริงของมูลนาย คือ ตัวแทนของรัฐบาลสยาม ซึ่งถูกส่งมาให้ทำหน้าที่ปกครอง และเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ จากไพร่ไทดำ ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยมากที่สุด

ความเป็นผู้นำของไทดำในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิม พ่วงติดอยู่เสมอ กับสถานภาพทางชนชั้น เศรษฐกิจ สัญลักษณ์ และพิธีกรรม ซึ่งในระบบปกครองแบบมูลนาย-ไพร่ของรัฐบาลสยาม สถานภาพเหล่านั้นมิใช่สิ่งที่จำเป็นอย่างเข้มงวดอีกต่อไป สำหรับจะรับรองความชอบธรรมทางอำนาจของผู้นำ (มูลนาย) เพราะอำนาจสามารถถูกส่งผ่านมาได้โดยตรงสู่ผู้นำชุมชนอยู่แล้ว จากโครงสร้างระบบราชการระดับสูงขึ้นไป ทั้งผู้ตัวและผู้ย่อย ต่างก็ถูกเหยียดลงเป็นไพร่ ต้องส่งส่วยหรือถูกเกณฑ์แรงงานเสมอกัน สถานภาพทางสังคมระหว่างสองกลุ่มนี้ ซึ่งเคยแตกต่างกันอย่างชัดเจนในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิม จึงถูกดึงลงมาให้เท่าเทียมกันมากขึ้น ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมแบบใหม่

ในสังคมของไทดำที่สิบสองจุไทในอดีต ผู้ตัวและผู้ย่อย มีความแตกต่างกันอย่างสำคัญในหลายมิติ ทั้งในด้านสัญลักษณ์จากตำนาน (ผู้ตัวสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากขุนบูลม ส่วนผู้ย่อยเป็นพวกที่ออกมาจากผลน้ำเต้า) เศรษฐกิจ (ผู้ตัวมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรโดยเฉพาะที่นา ได้มากกว่าผู้ย่อย) พิธีกรรม (เช่น พิธีเสนเรือน และพิธีส่งขวัญผู้ตายไปเมืองฟ้า ซึ่งกระทำต่างกันระหว่างผู้ตัวและผู้ย่อย) และสังคม (ผู้ตัว มีฐานะทางสังคมอยู่ในกลุ่มผู้ปกครอง จึงสูงกว่าผู้ย่อยซึ่งเป็นไพร่) การปกครองระบบมูลนาย-ไพร่ของทางราชการไทย มิได้เอื้ออำนวยให้ผู้ตัวโดยทั่วไป สามารถเข้าถึงหรือ ควบคุมทรัพยากรได้มากไปกว่าผู้ย่อย ซึ่งนำไปสู่ความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจ ต่อไป เพราะทั้งสองชนชั้นต่างถูกจัดให้เป็นไพร่ในสถานะที่เท่าเทียมกัน

แม้แต่ในทางพิธีกรรมบางอย่าง ผู้ตัวเองก็ปรับตัวได้ยากลำบาก หากจะพยายามรักษาสถานภาพทางชนชั้นของตนไว้ อย่างเช่น พิธีเสนเรือนของผู้ตัว ตามจารีตเดิมกำหนดให้ต้องทำเป็นพิธีใหญ่ มีการล้มควายเป็นเครื่องเซ่น แต่ก็มักปรากฏว่าบ่อยครั้งเป็นการเกินฐานะของผู้ตัวลาวโซ่ง ที่จะแบกรับภาระได้ จึงต้องหันมาใช้วิธีเสนแบบผู้น้อยเพียงฆ่าหมูเป็นเครื่องเซ่น เป็นต้น

ความแตกต่างที่อาจดำรงอยู่ได้บ้าง ระหว่างผู้ตัวและผู้น้อยในสังคมลาวโซ่ง ภายใต้ระบบปกครองแบบมูลนาย-ไพร่ คือความแตกต่างเชิงสัญลักษณ์ในเรื่องกำเนิดมนุษย์ และเชิงพิธีกรรมบางอย่าง (เช่น พิธีศพ) แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ความแตกต่างเชิงสัญลักษณ์และพิธีกรรมเหล่านั้นเพียงลำพัง “มีความเข้มแข็ง” พอที่จะยกสถานภาพทางสังคมของผู้ตัวให้สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ถ้าหากไม่มีปัจจัยทางเศรษฐกิจและโครงสร้างอำนาจ ช่วยสนับสนุนเหมือนกับเมื่อครั้งในอดีต

จากที่ผู้วิจัยเคยลงไปสัมภาษณ์ชาวบ้านลาวโซ่ง ที่ตำบลหนองปรง จังหวัดเพชรบุรี เพื่อสอบถามทัศนคติ เกี่ยวกับความแตกต่างทางสถานภาพระหว่างผู้ตัวกับผู้น้อย ก็ได้คำตอบตรงกันเป็นส่วนใหญ่ว่า เมื่อก่อนนี้ (ก่อนอพยพมา) อาจจะต่างกัน แต่เดี๋ยวนี้ไม่เห็นว่าจะต่างกัน ทั้งบางคนยังมีเรื่องเล่าเป็นนิทานล้อเลียน เกี่ยวกับผู้ตัวในเชิงตลกขบขัน อย่างเช่นเรื่องหนึ่ง ที่ผู้วิจัยได้ฟังบ่อยๆ บอกว่า สมัยตอนที่ลาวโซ่งเดินทางอพยพมาจากสิบสองจุไทย พวกผู้ตัวนั่งแคร่ให้ผู้น้อยหามมา แต่พอมาถึงเมืองไทย ผู้น้อยก็โยนแคร่ทิ้งปล่อยให้ผู้ตัวเดินเอง แม้ว่าการนั่งแคร่ของผู้ตัวเมื่อถูกกวาดต้อนเข้ามา จะเป็นสิ่งที่เราอาจจินตนาการตามได้ยากลำบาก เมื่อคิดถึงว่าผู้ตัวก็อยู่ในสถานภาพของเชลยศึกสงคราม เช่นเดียวกับกับผู้น้อย แต่การดำรงอยู่ของนิทานทำนองนี้ในสังคมโซ่ง ก็น่าจะมีนัยสำคัญอยู่บ้าง ที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับของสังคม ในการที่ผู้ตัวจะต้องถูกลดบทบาทและสถานภาพลง

ที่เพชรบุรีแม้จะมีหมู่บ้านลาวโซ่งเก่าแก่ กระจุกตัวอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ แต่ด้วยเงื่อนไขการปกครองที่เข้มงวดตามระบบมูลนาย-ไพร่ในสมัยก่อน ทั้งยังอยู่ในหัวเมืองชั้นในของกรุงเทพฯ จึงทำให้ไม่ปรากฏหลักฐาน ว่าลาวโซ่งมีความพยายามที่จะสถาปนาชุมชนระดับ “เมือง” ขึ้นมา แม้แต่ในความหมายที่เป็นเชิงสัญลักษณ์ หรือพิธีกรรม เห็นได้จากการหายไปของพิธีเสนเมือง ยิ่งไปกว่านั้น กระทั่งพิธีเสนบ้าน (เสนผีหมู่บ้าน) ซึ่งน่าจะมีบ้าง ก็พบว่าไม่ได้กระทำกันเป็นปกติในหลายชุมชนลาวโซ่ง แม้แต่ที่บ้านหนองปรง จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางชุมชนลาวโซ่งที่ใหญ่และเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย ก็ไม่ปรากฏว่าได้กระทำเสนบ้านกัน พิธีเสนบ้านกลับพบได้ในชุมชนลาว

โชนง ที่แตกแขนงออกไปจากเพชฌบຸຣີ ภายหลังกที่ระบบการปกครองแบบมุลนาย-โพร์ คลายความเข้มงวดลง อย่างเช่นพบได้บ้างแถบบ้านลาวโชนง ในเขตอำเภอรຸ່องทอง จังหว่าด สຸพรรณบຸຣີ

อาจจะเป็นไปได้ว่า การยกเลิกระบบปกครองโพร์โดยมุลนาย เป็นช่องทาง อย่างหนึ่ง ที่ทำให้โครงสร้างสังคม ตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของลาวโชนง โดยเฉพาะที่เป็น องค์กระดบ “บ้าน” ได้มีทางที่จะกลับมาแสดงออกได้อีกครั้งหนึ่ง โดยเห็นได้ชัดเจน ในชุมชนใหม่ ๆ ซึ่งแตกตัวออกไปมากกว่าในชุมชนเก่า ซึ่งถูก “ครอบ” ด้วยการจัด ระเบียบสังคมตามระบบมุลนาย-โพร์ มาแล้วเป็นเวลานาน

ที่กล่าวมาข้างต้น คือการเปลี่ยนแปลงหลัก ๆ ที่พอจะจับสังเกตได้ในบางมิติ ของโครงสร้างสังคมลาวโชนง อันเป็นผลมาจากการถูกปกครองภายใต้ระบบมุลนาย-โพร์ ของรัฐบาลไทยสมัยก่อน อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสนใจว่าโครงสร้างสังคมแบบดั้งเดิมของ ลาวโชนง ในอีกบางมิติ ยังคงสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้ระบบปกครองดังกล่าว ซ้าสามารถ ขยายเครือข่ายจนซับซ้อนขึ้นกว่าเดิม อันอาจถือเป็นลักษณะปรับตัวประการหนึ่งของ วัฒนธรรม ซึ่งมีระบบความคิดในวัฒนธรรมดั้งเดิมนั้นเอง ทำหน้าที่เป็นไวยากรณ์กำกับ โครงสร้างสังคม ดังกล่าว ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่นับตามสายตระกูล (สิง) ซึ่งสามารถรักษาไว้ได้ ผ่านระบบความเชื่อและพิธีกรรมสังคมบางอย่าง

วิธีการนับสายตระกูล (สิง) ของชาวลาวโชนงในประเทศสยาม ไม่ต่างไปจาก ของไทดำในสิบสองจุไท ที่เป็นบรรพบุรุษ กล่าวคือ การสืบตระกูลจะเป็นไปตามสายฝ่าย ชาย ลูกสังกัดสิงฝ่ายพ่อ และภรรยาเข้าเป็นสมาชิกสิงฝ่ายสามี พวกที่ถือสิงเดียวกัน คือ พวกที่มีสืบบรรพบุรุษร่วมกัน และความสัมพันธ์ทางสังคมจะยิ่งแน่นแฟ้นขึ้นเป็นพิเศษ ถ้า หากมีความใกล้ชิดกันทางสายเลือดเข้ามาประกอบด้วย

ในแต่ละครัวเรือนของลาวโชนง มีบริเวณหนึ่งของเรือนที่จัดไว้เป็นพิเศษ สำหรับเป็นที่อยู่ของสืบบรรพบุรุษ เรียกบริเวณนี้ว่า “กะล๋อฮอง” ซึ่งจะใช้เป็นทีเฉพาะ สำหรับประกอบพิธีเสนเรือนด้วย และเป็นบริเวณหวงห้ามของครอบครัว ที่บุคคลภายนอกจะย่างกรายเข้าไปมิได้ โดยเฉพาะเวลาที่มีการประกอบพิธีกรรม เพราะจะทำให้ “ผิดผี” ผีเรือนหรือสืบบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว จะมีรายชื่อบันทึกอยู่ในบัญชีผีเรือน ที่เรียก ว่า “บับผีเรือน” ซึ่งถูกคัดลอกต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน (เวลาที่มีการประกอบพิธี เสนเรือน ผีทั้งหมดที่มีรายชื่ออยู่ในบัญชี จะถูกหมอเสนผู้ทำพิธีเรียกมารับเครื่องเช่นทีละ รายชื่อ) แต่ละเรือนจึงมักมีบัญชีผีที่ยาวมาก และเป็นเรื่องปกติสำหรับสังคมเล็ก ๆ ระดับ

หมู่บ้าน ที่บัญชีผีของครัวเรือนต่างๆ จะมีรายชื่อผีที่ซ้ำซ้อนกัน หรืออีกนัยหนึ่งเมื่อสืบขึ้นไปแล้วต่างก็เป็นญาติ ที่ถือผีเดียวกันนั่นเอง

การจัดบัญชีผีเรือน จึงเหมือนเป็นวิธีสร้างและขยายฐานของระบบเครือญาติ (ที่นับถือผีเดียวกัน) ให้กว้างขวางและซับซ้อนออกไปเรื่อยๆ แม้ว่าสายเลือดจะห่างกันออกไป ทั้งนี้เห็นได้ชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบการลำดับชายเครือญาติตามสายเลือด แบบคนไทยสยาม (เช่น นับเป็น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ฯลฯ) สำหรับในกรณีหลังนี้ การลำดับเครือญาติจะกระทำได้ลำบากมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อความสัมพันธ์ทางสายเลือดห่างไกลออกไปทุกที การนับถือผีเรือนและพิธีเสนเรือนนี้ ลาวโซ่งยังคงรักษาไว้ได้ อย่างเคร่งครัดจนถึงปัจจุบัน ในทุกชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษา หรือเคยมีรายงานถึงโดยผู้อื่น

จากที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจชุมชนลาวโซ่งหลายแห่ง ในเขตจังหวัดเพชรบุรี ได้พบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ พบว่า ลาวโซ่งมีการแต่งงานข้ามหมู่บ้าน (ระหว่างลาวโซ่งด้วยกันเอง) ในอัตราสูงพอสมควร ชาวบ้านพื้นความหลังให้ฟังว่า ในสมัยก่อนมีประเพณีที่เวลาเย็นๆ หลังจากเลิกงานในไร่นา พวกหนุ่มๆ ชาวลาวโซ่งจะชักชวนกันไปเป็นหมู่คณะ เดินทางไปเยี่ยมสาวตามหมู่บ้านใกล้เคียง โดยมีแคนเป็นสื่อสร้างความครึกครื้น และเรียกร้องความสนใจ สำหรับสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานก็จะลงมานั่งใต้ถุนบ้าน ทำงานเล็กๆ น้อยๆ เพื่อรอหนุ่ม และถ้าหากหนุ่มสาวเกิดพอใจกัน ก็จะนำไปสู่การแต่งงานกันในที่สุด

การย้ายถิ่นหลังแต่งงาน มีประเภทที่ฝ่ายชายย้ายไปตั้งรกรากอยู่กับฝ่ายหญิง โดยถาวรมากพอควร ทั้งที่โดยทฤษฎีตามระบบวัฒนธรรมดั้งเดิม ฝ่ายชายอาจไปช่วยพ่อแม่ฝ่ายหญิงทำงาน อยู่เป็นระยะเวลาหนึ่งหลังแต่งงาน เรียกว่า “ไปเขย” แต่ว่าในที่สุดก็ต้องพาสะใภ้กลับมาบ้านตัวเอง แล้วถือผีตามสามี ปรากฏการณ์ที่พบนี้ แสดงให้เห็นถึงช่องทางที่เครือข่ายการนับถือผีเดียวกันของลาวโซ่ง สามารถขยายออกไปยังต่างหมู่บ้านได้ด้วย ดังนั้นแม้จะได้กล่าวถึงข้างต้นว่า โครงสร้างทางการปกครองระดับ “เมือง” ของลาวโซ่งได้ถูกทำลายลง แต่เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะอื่น ในระดับชุมชนซึ่งใหญ่กว่าหมู่บ้าน ก็ยังสามารถเกิดขึ้นมาทดแทนได้บ้าง

ในเวลาที่ครอบครัวลาวโซ่ง ประกอบพิธีเสนเรือน (ตามปกติ จะทำทุกอย่างรอบหนึ่งถึงสามปี ในเดือนอะไรก็ได้ ยกเว้นเดือน ๙ ถึงเดือน ๑๑ ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาที่ผีเรือนต้องไปเฝ้าถน และชาวบ้านก็กำลังยุ่งกับการทำนา) ถือเป็นหน้าที่ของเครือญาติที่นับถือผีเดียวกันจากครัวเรือนอื่นๆ หาของมาช่วยงานด้วย เพราะเท่ากับเป็นการเสนผีบรรพบุรุษของพวกตนด้วยเหมือนกัน ระบบความเชื่อและพิธีกรรมเช่นนี้ จึงช่วยกระชับ

ความสัมพันธ์ทางสังคม และตอกย้ำสำนึกความเป็นพวกเดียวกัน ระหว่างสมาชิกที่นับถือผีเดียวกันด้วย นอกจากนี้ สำหรับเพื่อนบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน แม้ไม่ได้นับถือผีเดียวกัน ก็ยังถือเป็นประเพณีที่จะต้องส่งตัวแทนของแต่ละครัวเรือนมาร่วมงานด้วย และเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพที่ต้องจัดหาข้าวปลาอาหารเหล้ายา มาคอยเลี้ยงแขกที่มาช่วยงานไม่ให้บกพร่อง โดยการกินเลี้ยงนี้มีอย่างครึกครื้น ตลอดทั้งวันที่มีพิธีเสน ในช่วงประกอบพิธีเสนเรือนของลาวโซ่ง ซึ่งมักตรงกับช่วงหลังเก็บเกี่ยว ในทางสังคมจึงเหมือนกับเป็นเทศกาลของหมู่บ้านด้วย เนื่องจากมักมีพิธีเสนเรือนอยู่ไม่ขาด เพียงแต่ได้เวียนกันไปจัดในครัวเรือนต่าง ๆ

ในคราวไปเยี่ยมบ้านไทดำที่สิบสองจุไท ผู้วิจัยไม่มีโอกาสได้เห็นพิธีเสนเรือนด้วยตนเอง แม้จะทราบว่ายังมีการปฏิบัติกันอยู่ เนื่องจากว่าช่วงจังหวะที่ไปเผชิญไม่ตรงกับช่วงที่มีพิธีกรรม จึงทำได้แต่สอบถามรายละเอียดของพิธีกรรม จากชาวบ้านหลาย ๆ หมู่บ้าน แล้วนำข้อมูลมาสอบถามกัน ทำให้พอทราบว่าพิธีเสนเรือนของไทดำและลาวโซ่งมีความแตกต่างกันบางอย่างซึ่งเป็นที่น่าสนใจ

ในกรณีของไทดำ เวลาประกอบพิธีเสนเรือนในห้องผี (กะล่อฮอง) นอกเหนือจากหมอผู้ประกอบพิธีแล้ว จะมีเฉพาะสมาชิกบางคนในครัวเรือนเท่านั้น ที่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปในห้องผีเพื่อร่วมพิธีกรรม ได้แก่ ตัวเจ้าบ้านฝ่ายชาย และลูกบ่าว (ลูกชาย) เท่านั้น แม้เจ้าบ้านฝ่ายหญิงและสะใภ้ที่ถือผีตามสามีแล้ว ก็ยังไม่อาจเข้าไปในห้องผีระหว่างประกอบพิธีกรรมได้ ถ้าหากพิจารณาในแง่สัญลักษณ์ การเสนเรือนของไทดำ ในส่วนของพิธีกรรม จึงถูกเน้นให้เป็นกิจกรรมภายในครอบครัว ซึ่งให้ความสำคัญเป็นพิเศษ เฉพาะกับผู้ที่อยู่ในสายตรงที่จะสืบทอดผีของตระกูลเท่านั้น

ส่วนในกรณีของลาวโซ่ง ไม่ว่าเจ้าบ้านทั้งฝ่ายหญิงฝ่ายชาย ญาติทางสายโลหิต และบรรดาสะใภ้ (เช่น พี่สะใภ้ น้องสะใภ้ และ ลูกสะใภ้) ซึ่งนับถือผีเดียวกัน ล้วนถูกกำหนดหน้าที่ให้ต้องเข้าไปร่วมพิธีกรรมในห้องผีทั้งสิ้น (พวกนี้มีหน้าที่ช่วยกันยกกระบะเครื่องเช่นให้ผี โดยต้องทำที่เป็นวางพักถึงสามครั้ง เพื่อแสดงให้เห็นว่ากระบะเครื่องเช่นนั้นหนักมาก) โดยถ้าหากสมาชิกเหล่านั้นมาจากต่างครัวเรือน ก็ต้องเตรียมเครื่องเช่นผีมาร่วมสมทบกับเจ้าภาพด้วย “ห้องผี” ในเวลาที่ทำพิธีเสนเรือนในกรณีหลังนี้ จึงมิใช่เฉพาะเป็นปริณทลที่ถูกกำหนดขึ้น เพื่อยกระดับความสำคัญของ “สายตรง” ในการสืบผีของตระกูล เช่น ในกรณีแรกเท่านั้น หากแต่ได้ถูกปรับความหมายเพื่อแสดงให้เห็นว่า การสืบผีของตระกูลเป็นหน้าที่ของชายเครือญาติ ที่ได้ถูกขยายฐานออกไปมากขึ้นในทางกว้าง

ที่ได้กล่าวมาทั้งหมด แม้ไม่สามารถแสดงให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของลาวโซ่ง ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ได้สมบูรณ์ครบทุกมิติ แต่อย่างน้อย ก็คงทำให้พอมองเห็นภาพได้บ้างรางๆ ถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และความสามารถของระบบวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับบริบทสังคมแบบใหม่ หลังจากที่ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทย โดยที่ “หัวใจ” ของการปรับตัวนี้ น่าจะได้แก่ความพยายามขยายเครือข่าย และกระชับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง “พวกเดียวกัน” ซึ่งปรากฏทั้งระดับภายในครอบครัว ภายในเครือญาติเดียวกัน ภายในหมู่บ้าน และ ภายในชุมชน สำนึกชาติพันธุ์ของความเป็นพวกเดียวกัน ที่ดำรงอยู่อย่างเข้มข้นนี้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ลาวโซ่ง สามารถธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในมิติที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น อย่างเช่น ภาษา และเครื่องแต่งกาย ไว้ได้ดีกว่าชาติพันธุ์กลุ่มน้อยอื่นๆ ในภาคกลางของประเทศไทย

(4) ลาวโซ่งในปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจชุมชนลาวโซ่งหลายแห่ง ในเขตจังหวัดเพชรบุรีและราชบุรี ในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ ที่ผ่านมา เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม เกี่ยวกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน คำถามสำหรับการศึกษา ตั้งไว้กว้างๆ ว่า วัฒนธรรมโซ่งเปลี่ยนหรือปรับตัวอย่างไรในโลกปัจจุบัน การสำรวจกระทำในภาพกว้างเชิงเปรียบเทียบ ครอบคลุมหลายชุมชน เพื่อสังเกตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ตัวแปรต่างๆ อย่างเช่น แบบแผนการรวมกลุ่มในการตั้งบ้านเรือน ความสะดวกในการติดต่อสังสรรค์กับชุมชนภายนอก และเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนโซ่งอื่นๆ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นระบบซับซ้อน มีทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งเราไม่อาจศึกษาได้ทั้งหมดภายในเวลาจำกัดระหว่างทำงานภาคสนาม จึงได้เลือกเฉพาะ ลักษณะทางวัฒนธรรมที่สังเกตได้ง่าย สะดวกในการเปรียบเทียบและตรวจสอบการเปลี่ยนแปลง สำหรับเป็นข้อมูลในการศึกษา ได้แก่ พิธีกรรม การแต่งกายแบบดั้งเดิม ภาษาพูดพื้นเมือง และความเชื่อในการนับถือผี

วิธีการเก็บข้อมูล คือ เมื่อลงไปในพื้นที่แล้ว ผู้วิจัยทั้งสองสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนในระดับลึก เกี่ยวกับสภาพการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมภายในชุมชน ขณะเดียวกัน ได้ส่งผู้ช่วยวิจัย ซึ่งประกอบด้วยนักศึกษาระดับปริญญาตรี จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจากสถาบันราชภัฏเพชรบุรี

จำนวน ๑๐ คน กระจายออกไปสัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่บ้าน ตามแนวของแบบสอบถาม ซึ่งปรากฏอยู่ในภาคผนวกของรายงานนี้ การสำรวจในหมู่บ้านแต่ละแห่งใช้เวลาประมาณ ครึ่งวัน จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาสอบทานกัน เพื่อความถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง

ชุมชนลาวโซ่งที่ได้เข้าไปศึกษา ประกอบด้วยหลายหมู่บ้านในเขตอำเภอเขา ย้อย (บ้านหนองปรัง บ้านหนองชุมพล บ้านห้วยท่าช้าง บ้านหนองเข้ และบ้านดอนทราย) อำเภอหนองหญ้าปล้อง (บ้านท่าตะคร้อ) อำเภอเมือง (บ้านหนองพลับ) และ อำเภอท่ายาง (บ้านเขากระจิว) จังหวัดเพชรบุรี รวมถึงในเขตอำเภอดำเนินสะดวก (บ้านบัวงาม) และอำเภอบางแพ (บ้านดอนคา) จังหวัดราชบุรี หมู่บ้านลาวโซ่งในเขตจังหวัด เพชรบุรี ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเก่า ตั้งขึ้นอย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ส่วนหมู่บ้านในเขตจังหวัดราชบุรี เป็นพวกที่อพยพจากจังหวัดเพชรบุรีออกไปหาที่ทำกินใหม่ ราวในสมัยรัชกาลที่ ๕ ชุมชนลาวโซ่งเหล่านี้แตกต่างกันมากพอควรในเชิงกายภาพ ดังได้สรุปไว้ในตารางที่ ๑

ดังได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ในส่วนก่อน ว่าการปรับตัวทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในชุมชนลาวโซ่ง ซึ่งได้เกิดขึ้นมานานแล้ว คือ ความพยายามขยายข่ายเครือญาติทางวัฒนธรรมออกไปต่างหมู่บ้าน ผ่านการแต่งงานและการนับถือผีเดียวกัน ดังนั้น ในงานศึกษานี้ จึงได้ตั้งสมมุติฐานไว้อย่างหนึ่งว่า หมู่บ้านลาวโซ่งที่เข้าไปศึกษาดังกล่าว มิได้เป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นอิสระต่อกัน หากแต่เป็นหน่วยย่อยภายในเครือข่าย วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงถึงกัน (หมายถึงมีการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างสมาชิกต่างหมู่บ้าน โดยเฉพาะสำหรับพวกที่นับถือผีเดียวกัน) จึงได้พยายามจัดกลุ่มหมู่บ้านโดยอ้างอิงอยู่กับเครือข่ายทำนองนี้ด้วย ซึ่งมีกลุ่มใหญ่ที่สุด คือ กลุ่มบ้านหนองปรัง รองลงมาคือ กลุ่มดอนคา (เป็นกลุ่มของหมู่บ้านลาวโซ่ง ที่ตั้งอยู่ค่อนข้างโดดเดี่ยวกลางทุ่งห่างจากหมู่บ้านคนไทย) กลุ่มเขากระจิว (ประกอบด้วยบ้านเขากระจิวและบ้านห้วยแม่ประจันต์ ซึ่งอยู่ไม่ไกลกันมากนัก และล้อมรอบอย่างหนาแน่นด้วยหมู่บ้านคนไทย) ส่วนกลุ่มที่เล็ก และตั้งอยู่ค่อนข้างโดดเดี่ยว ล้อมรอบด้วยหมู่บ้านคนไทยและจีน คือ บ้านหนองพลับ และบ้านบัวงาม โดยบ้านบัวงามเป็นชุมชนที่แยกตัวทางวัฒนธรรมออกจากชุมชนโซ่งแห่งอื่น ๆ มากที่สุด

ลาวโซ่งส่วนใหญ่นิยมตั้งบ้านเรือนรวมกันอยู่เป็นกลุ่ม ส่วนพื้นที่ทำเกษตรกรรม ซึ่งนิยมทำนาเป็นหลักจะอยู่นอกหมู่บ้านออกไป ยกเว้นสำหรับบางกรณีที่เงื่อนไขทางนิเวศน์ไม่เอื้ออำนวย อย่างเช่น กรณีบ้านหนองชุมพล และบ้านบัวงาม บ้านหนองชุมพลเป็นชุมชนที่แตกตัวออกไปจากกลุ่มบ้านหนองปรังนานมาแล้ว เพื่อหาที่ทำกินใหม่

ในลักษณะที่มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเข้าไปบุกเบิกป่าเพื่อเปลี่ยนเป็นที่ทำกินในพื้นที่ซึ่งค่อนข้างดอนและกันดารกว่าในถิ่นฐานเดิม หลังจากนั้นก็มีกลุ่มอื่นๆ หายยติดตามไป

ตารางที่ ๑ : หมู่บ้านโชน่งที่ทำการศึกษ

หมู่บ้าน	การตั้งบ้านเรือน	ความสะดวกในการติดต่อ กับชุมชนภายนอก ¹	การแยกตัวจากชุมชนโชน่งอื่น ๆ
อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี			
-หนองปรัง	รวมกลุ่ม	***	เป็นศูนย์กลางของชุมชนโชน่ง
-หนองชุมพล	กระจาย	*	รวมอยู่ในกลุ่มโชน่ง
-ห้วยท่าช้าง	รวมกลุ่ม	*	รวมอยู่ในกลุ่มโชน่ง
-หนองเข้	รวมกลุ่ม	**	รวมอยู่ในกลุ่มโชน่ง
-ดอนทราย	รวมกลุ่ม	***	รวมอยู่ในกลุ่มโชน่ง
อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี			
-ท่าตะคร้อ	รวมกลุ่ม	*	รวมอยู่ในกลุ่มโชน่ง (ชายขอบของกลุ่มเขาย้อย)
อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี			
-หนองพลับ	รวมกลุ่ม	***	ล้อมรอบด้วยหมู่บ้านคนไทย
อำเภอยาง่าง จังหวัดเพชรบุรี			
-เขากระจิว	รวมกลุ่ม	***	ล้อมรอบด้วยหมู่บ้านคนไทย
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี			
-บัวงาม	กระจาย	**	ล้อมรอบด้วยหมู่บ้านคนไทยและจีน
อำเภอบางแพะ จังหวัดราชบุรี			
-ดอนคา	รวมกลุ่ม	*	เป็นชุมชนลาวโชน่งขนาดใหญ่ มีหลายหมู่บ้าน กระจุกตัวเป็นกลุ่ม อยู่ค่อนข้างโดดเดี่ยวกลางทุ่ง

1 ข้อมูลเปรียบเทียบ พิจารณาจากสภาพถนน การมีรถประจำทาง และระยะห่างจากตัวเมืองหรือตัวอำเภอ

* เส้นทางลูกรังเข้าหมู่บ้าน ค่อนข้างห่างไกลจากตัวเมือง มีรถเมล์เข้าออกวันละ 1-2 เที่ยว

** อยู่ไม่ไกลจากถนนลาดยาง มีรถเข้าออกจากตัวเมืองวันละมากกว่า 2 เที่ยว

*** ตั้งอยู่ริมถนนลาดยางสายหลัก มีรถผ่านหลายสาย สามารถเข้าออกตัวเมืองได้ตลอดเวลา

ชาวบ้านจะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ทำกินที่ตนเข้าไปบุกเบิก จึงอยู่ค่อนข้างกระจัดกระจายไม่รวมกลุ่มกัน แต่ชาวบ้านก็ยังคงมีการติดต่อไปมาหาสู่กับญาติพี่น้องในกลุ่มบ้านหนองปรังซึ่งเป็นบ้านเดิม ที่อยู่ห่างออกไปหลายกิโลเมตร ส่วนบ้านบัวงาม เป็นชุมชนที่แตกตัวออกไปจากเพชรบุรี คงราวในรัชกาลที่ ๕ โดยมีสภาพเป็นชุมชนบ้านสวน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพปลูกผักและผลไม้ และล้อมรอบด้วยหมู่บ้านของคนไทยและจีน ซึ่งพากันมาบุกเบิกที่ทำกินใหม่ในบริเวณนี้ ภายหลังจากชุดคลองดำเนินสะดวก ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ชาวบ้านลาวโซ่งที่นี่ นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมคลองซอย (ที่แยกมาจากคลองดำเนินสะดวก) ในบริเวณที่ดินทำกินของตนเอง ทำให้บ้านเรือนอยู่กระจัดกระจายไม่ค่อยรวมกลุ่มกัน เป็นลักษณะเดียวกับชุมชนบ้านสวนในที่ลุ่มโดยทั่วไป

ตารางที่ ๒ แสดงข้อมูลการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ในหมู่บ้านที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแสดงด้วยสัญลักษณ์เป็น ๔ ระดับ คือ วัฒนธรรมดั้งเดิมหายไปโดยสิ้นเชิง (-) หลงเหลืออยู่น้อย (*) ปานกลาง (**) และมาก (***) ข้อมูลจากตารางที่ ๑ แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านลาวโซ่ง ค่อนข้างมีลำดับซึ่งเป็นไปตามโครงสร้างแบบเดียวกัน กล่าวคือลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างจะค่อนข้างคงทนต่อการเปลี่ยนแปลง ขณะที่บางอย่างเปลี่ยนแปลงได้ง่าย พวกที่เปลี่ยนได้ง่ายก็จะเปลี่ยนก่อน ตามด้วยพวกที่เปลี่ยนได้ยากขึ้นตามลำดับ

ในบรรดาลักษณะทางวัฒนธรรม ที่ทำการศึกษการแต่งกายและไว้ทรงผมแบบพื้นเมือง (โดยเฉพาะในหมู่ผู้สูงอายุ) จะหายไปได้ง่ายที่สุด รองลงมาคือการใช้ภาษาลาวโซ่ง เป็นภาษาพูดในชีวิตประจำวัน และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของส่วนบุคคล (เช่น พิธีช้อนขวัญ เสนแม่เม็ด เสนเป่าปี และ แต่งงานแบบดั้งเดิม) ส่วนที่เปลี่ยนแปลงได้ยากที่สุด คือ ความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือผี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (ได้แก่ พิธีเสนเรือน และพิธีศพ - ซึ่งจะอธิบายต่อไป) ยกตัวอย่างเช่น ลาวโซ่งที่บ้านบัวงามในทุกวันนี้ ซึ่งแม้จะสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปจนเกือบหมดสิ้น (แม้แต่ภาษาโซ่งซึ่งพบการใช้ในชีวิตประจำวันในหมู่บ้านอื่น ที่เข้าไปศึกษาทุกแห่ง ก็ได้หายไปจากบ้านบัวงามมานานกว่า ๕๐ ปีแล้ว) แต่ก็ยังคงสามารถรักษาพิธีเสนเรือนและ พิธีศพ ตลอดถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษเอาไว้ได้

ตารางที่ ๒ : การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

หมู่บ้าน	แต่งกาย +ทรงผม (ในผู้สูงอายุ)	การใช้ ภาษาพูด	พิธีกรรม เกี่ยวกับ ชีวิตส่วนตัว	พิธีกรรมเกี่ยวกับ เครือข่ายสังคม (เสนเรื่อน พิธีศพ)	ความเชื่อ เรื่องผี บรรพบุรุษ	การสมาคม กับหมู่บ้าน ลาวโซ่งอื่น
กลุ่มหนองปรัง						
-หนองปรัง	***	***	***	***	***	***
-หนองชุมพล	***	***	***	***	***	***
-ห้วยท่าช้าง	***	***	***	***	***	***
-ท่าตะคร้อ	***	***	***	***	***	***
-หนองเข้	***	**	***	***	***	***
-ดอนทราย	***	**	**	***	***	***
หนองพลับ¹						
หนองพลับ ¹	**	**	**	***	***	**
เขากระจิ๋ว¹						
เขากระจิ๋ว ¹	**	**	**	***	***	**
ดอนคา						
ดอนคา	***	***	***	***	***	***
บัวงาม¹						
บัวงาม ¹	*	-	-	***	***	-

1 ล้อมรอบด้วยหมู่บ้านคนไทย

- ลักษณะทางวัฒนธรรมนั้น สูญหายโดยสิ้นเชิง
- * ลักษณะทางวัฒนธรรม เหลืออยู่น้อย
- ** ลักษณะทางวัฒนธรรม เหลืออยู่ปานกลาง
- *** ลักษณะทางวัฒนธรรม เหลืออยู่มาก

จากปรากฏการณ์ที่พบ ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่า วัฒนธรรมลาวโซ่งมีกลไกหลายระดับ ที่ทำหน้าที่รักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม โดยช่วยต่อยอดความเป็นพวกเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาษา เครื่องแต่งกาย และอื่นๆ แต่กลไกที่สำคัญที่สุด น่าจะได้แก่ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ซึ่งถือเป็นฐานรากของวัฒนธรรมทั้งระบบ กลไกนี้ทำงานอย่างเข้มแข็ง ผ่านทางพิธีกรรมสังคมบางอย่าง โดยเฉพาะพิธีเสนเรื่อนและพิธีศพ

พิธีเสนเรื่อน คือ การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว ซึ่งมีรายชื่อผู้ตายถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร อยู่ในบัญชีผีของตระกูล รายชื่อในบัญชีผีนี้มีเป็นจำนวนมาก

เพราะได้จัดสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ในพิธีเสนเรือน ซึ่งตามปกติแต่ละครัวเรือน จะจัดขึ้นทุก ๆ รอบหนึ่งถึงสามปี หมอผู้ประกอบพิธีจะเรียกชื่อผีเหล่านี้มารับเครื่องเซ่น เป็นรายบุคคล และสมาชิกทั้งภายในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเครือญาติที่นับถือผีเดียวกัน (ได้เคยกล่าวแล้วว่า การถือผี ตามปกติจะสืบทอดผ่านทางสายฝ่ายชาย) เมื่อทราบข่าวก็ต้องมาร่วมพิธี เพราะถือว่าเป็นการเช่นบรรพบุรุษของตนเหมือนกัน ระบบนับถือผีและพิธีเสนเรือน จึงช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่เป็นเครือญาติกันในชุมชน (ซึ่งเป็นหน่วยใหญ่กว่าหมู่บ้าน) ด้วยทางหนึ่ง

อีกพิธีหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับพวกโซ่ง คือ พิธีศพ พวกโซ่งนิยมเผาศพ เหมือนกับคนไทย ปัจจุบันทำที่วัดแต่ในอดีตทำที่ป่าเฮ่ว (คือป่าช้า) หลังจากเผาศพแล้ว จะมีการรวบรวมเถ้ากระดูกไปฝัง แล้วปลุกเรือนหลังเล็ก ๆ เรียกว่าเรือนแก้ว คล่อมทับหลุมกระดูกไว้ พวกโซ่งเชื่อว่าเมื่อคนตายแล้วขวัญหรือวิญญาณของผู้ตาย จะเดินทางไปเฝ้าแดนก่อนที่จะกลับมาประจำอยู่ที่เรือน กลายเป็นผีเรือน

เพื่อให้ขวัญของผู้ตายสามารถเดินทางไปเฝ้าแดนได้ถูก จำเป็นต้องมีการบอกทางให้กับขวัญ ในการนี้จะมีหมอเจ้าพิธีที่เรียกกันว่า “เขยกก” เป็นผู้ประกอบพิธี โดยอ่านเส้นทางเดินของขวัญจากหนังสือที่บันทึกไว้เป็นภาษาลาวโซ่ง (ลาวโซ่งเป็นกลุ่มที่มีภาษาเขียนของตัวเองมาแต่โบราณ และมีจารีตการบันทึกประวัติความเป็นมาของพวกตนตลอดถึงคัมภีร์ที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร) เรียกว่าปืบ การบอกทางให้กับขวัญของผู้ตาย กระทำกันอย่างละเอียด เป็นภาษาลาวโซ่งซึ่งใช้กันในชีวิตประจำวัน เริ่มตั้งแต่ออกไปจากหมู่บ้านของตัวเอง เลาะเลียบผ่านหมู่บ้านลาวโซ่งใกล้เคียงไปโดยลำดับ โดยถ้าหากเป็นลาวโซ่งที่เพชรบุรี ก็จะต้องวกเส้นทางผ่านขึ้นไปทางชุมชนใหญ่ของลาวโซ่ง ในเขตจังหวัดนครปฐมและสุพรรณบุรีก่อน แล้วจึงเดินทางต่อไปเวียงจันทน์ ขึ้นไปจนกระทั่งถึงเมืองแกงในประเทศเวียดนาม และขึ้นฟ้าไปเฝ้าแดนในที่สุด

จุดที่น่าสังเกตจากที่กล่าวมาก็คือ เส้นทางเดินของขวัญผู้ตาย จะวนเวียนเลาะเลียบไปตามชุมชนโซ่งที่สำคัญเสียก่อน จากนั้นจึงทบรอยกับเส้นทางอพยพของลาวโซ่งในอดีต พิธีบอกทางให้กับขวัญผู้ตาย ซึ่งใช้ภาษาพูดในชีวิตประจำวัน มิใช่ภาษาที่เป็นมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่นในการประกอบพิธีกรรมของบางศาสนา จึงเป็นการตอกย้ำซ้ำแล้วซ้ำอีกทุกครั้งที่มีพิธีศพ ทำให้สังคมโซ่งได้รับทราบถึงถิ่นกำเนิดและประวัติความเป็นมาของพวกตน รวมถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน ระหว่างชุมชนลาวโซ่งด้วยกันเอง ทั้งที่อยู่ใกล้และห่างไกลออกไป

ถ้าหากพิจารณาถึงการนับถือผีและพิธีเสนเรือนที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นระบบที่รักษาและขยายข่ายเครือญาติทางสายเลือด พิธีศพก็คงจะเกี่ยวข้องกับการสร้างและรักษาข่ายเครือญาติทางวัฒนธรรม ขอยกตัวอย่าง เช่น ลาวโซ่งที่สุพรรณบุรี ซึ่งมีประวัติว่าได้อพยพไปจากเพชรบุรี เมื่อประมาณสักร้อยปีเศษที่ผ่านมา จากระยะทางที่ห่างไกลกัน ทำให้การติดต่อในอดีต ระหว่างเครือญาติทางสายเลือดซึ่งนับถือผีเดียวกัน ระหว่างกลุ่มเพชรบุรีและกลุ่มสุพรรณบุรี ทำได้ลำบาก เวลาทำเสนเรือนจึงต่างคนต่างทำ แต่ทั้งสองกลุ่มก็ยังนับความสัมพันธ์กันอยู่ เห็นได้จากการที่ถูกอ้างถึงในพิธีศพ

โดยทั่วๆ ไปผู้เฒ่าผู้แก่ชาวลาวโซ่งไม่ว่าที่ใด มักมีความรู้ที่ดีเกี่ยวกับเส้นทางอพยพ ของบรรพบุรุษของพวกตนในอดีต รวมถึงการกระจายตัวของหมู่บ้านลาวโซ่งในปัจจุบัน แสดงถึงว่าองค์ความรู้ทำนองนี้ น่าจะเป็นสิ่งสำคัญ ในระบบวัฒนธรรมของลาวโซ่ง และสังคมก็ได้พัฒนาหลากหลาย ในการที่จะรักษาองค์ความรู้เหล่านี้ไว้ โดยที่การบอกทางในพิธีศพ ก็เป็นกลไกอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่ดังกล่าว การบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเส้นทาง การอพยพ และการกระจายตัวของหมู่บ้านไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และนำมาใช้งานซ้ำแล้วซ้ำอีก ในการบอกทางให้กับวิญญาณในพิธีศพ ตอกย้ำถึงรากเหง้าความเป็นมาร่วมกัน และความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างลาวโซ่งทั้งหมด ไปไกลถึงสิบสองจุไท แม้ว่าได้แยกจากกันมาแล้ว นานกว่าสองศตวรรษก็ตาม

ความสัมพันธ์ที่เป็นนามธรรมเช่นนี้ เป็นลักษณะเด่นประการหนึ่ง ในระบบวัฒนธรรมของลาวโซ่ง トラบไตที่อุดมการณ์ของการเป็นพวกเดียวกัน ยังคงเข้มแข็งในชุมชนลาวโซ่ง วัฒนธรรมโซ่งก็คงยังไม่ตาย และพร้อมจะผลิหน่อแตกใบใหม่ออกมาเป็นรูปธรรม เมื่อมีช่องทางเปิดโอกาสให้ ตัวอย่างของพิธีกรรมแบบใหม่ ที่แตกหน่อขึ้นมาจากรากเหง้าอุดมการณ์วัฒนธรรมดั้งเดิมดังกล่าว เห็นได้ชัดเจนกรณีหนึ่ง จากความสำเร็จในการจัดงานเทศกาลประจำปีไทยทรงดำ ซึ่งเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณสิบปีก่อน ที่วัดหนองปรัง อำเภอเขาย้อย และจัดสืบเนื่องกันต่อมาทุกปี ถึงปัจจุบัน

งานดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นมาจากความคิดของผู้นำลาวโซ่งกลุ่มหนึ่ง ที่อยากให้พี่น้องชาวลาวโซ่ง ที่อยู่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่างๆ ได้มีโอกาสมาพบปะสังสรรค์กันปีละครั้ง รวมถึงได้มีโอกาสรื้อฟื้นประเพณี เครื่องแต่งกาย ภาษา และการละเล่นดั้งเดิม ไม่ให้สูญหาย งานดังกล่าว นับว่าประสบความสำเร็จและได้รับความร่วมมือจากชาวลาวโซ่งอย่างดียิ่ง นับแต่เริ่มจัดมา มีชาวลาวโซ่งจากทุกสารทิศมาร่วมงานนี้อย่างมีชีวิตชีวา การจัดงานเช่นนี้ขยายเครือข่ายออกไปเรื่อยๆ จนในปัจจุบันหมู่บ้านลาวโซ่งอื่นๆ อีกเกือบทุกแห่ง ในเขตจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี ต่างก็พากันจัดงานแบบ

เดียวกันนี้ขึ้นบ้างในหมู่บ้านของตน โดยนัดวันกันไม่ให้ตรงกับงานของหมู่บ้านอื่น และเมื่อถึงกำหนดก็จะมีชาวลาโว้งจากที่ไกล ๆ พวกนี้เหมารวมมาเที่ยวงานเป็นที่สนุกสนาน อย่างเช่น ลาโว้งเพชรบุรีก็มักจะนิยมชักชวนกันไปเที่ยวงานลาโว้ง ที่ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี หมุนเวียนกันไปในแต่ละปี เป็นต้น การจัดงานชุมนุมลาโว้งเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางดังกล่าว จึงเหมือนเป็นการเปิดโอกาสให้ญาติพี่น้อง ซึ่งบางครั้งจากกันไปนานนับร้อยปี ได้กลับมาพบหน้ากันอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับอุดมการณ์ทางวัฒนธรรมก็ถูกปลุกให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ข้อมูลจากการสำรวจของผู้วิจัย แสดงให้เห็นลักษณะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างหมู่บ้าน น่าจะมีบทบาทอยู่ไม่น้อย ต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึงว่า การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน อาจเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่ช่วยไม่ให้วัฒนธรรมดั้งเดิมเปลี่ยนเร็วเกินไป เห็นตัวอย่างได้จากกรณีของหมู่บ้านหนองปรัง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายชุมชนโง้งที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดเพชรบุรี ตัวหมู่บ้านหนองปรัง ตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษม ห่างจากตัวจังหวัดไม่ถึง ๒๐ กิโลเมตร จึงมีความสะดวกสูงในด้านการคมนาคมติดต่อกับสังคมภายนอก แต่กลับปรากฏว่าชาวบ้านยังคงสามารถรักษาวรรณธรรมดั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี ไม่ต่างไปจากชาวบ้านหนองชุมพล ท่าตะคร้อ และห้วยท่าช้าง ซึ่งอยู่ในเครือข่ายวัฒนธรรมกลุ่มเดียวกัน แต่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปจากถนนเพชรเกษมมาก และการคมนาคมไม่ค่อยสะดวก ส่วนที่บ้านเขากระจิว ซึ่งมีทำเลที่ตั้งและความสะดวกในการคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอก ไม่ต่างจากบ้านหนองปรัง แต่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างหมู่บ้านโง้งด้วยกัน ที่ซับซ้อนน้อยกว่าบ้านหนองปรัง จึงปรากฏว่ามีระดับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสูงกว่าที่บ้านหนองปรังอย่างชัดเจน

(5) บทสรุป

ลาโว้งเป็นชาติพันธุ์กลุ่มน้อย อาศัยอยู่ในเขตหลายจังหวัด ส่วนใหญ่อยู่ในภาคกลางของประเทศไทย บรรพบุรุษของพวกนี้ สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ซึ่งมีถิ่นอาศัยดั้งเดิมอยู่ในเขตสิบสองจุไท ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนาม ต่อมาได้ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึกสงคราม เข้ามาในราชอาณาจักรสยามหลายครั้ง เริ่มตั้งแต่ในสมัยกรุงธนบุรี จนถึงรุ่นสุดท้ายในรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คราวชาวลาโว้งที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาทั้งหมด ถูกทางราชการไทยส่งให้ไปอยู่ที่เมือง

เพชรบุรี ซึ่งเป็นหัวเมืองชั้นในของกรุงเทพฯ ๑ ขณะนั้น สำหรับให้เป็นกำลังผลิตเสียบึงตลอดถึงใช้แรงงานไพร่ในกิจการของทางราชการและของมูลนาย ต่อมาประมาณตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๕ ลงมา เมื่อระบบการควบคุมไพร่ให้ต้องอยู่ประจำที่ คลายความเข้มงวดลง จึงมีชาวลาวโซ่งพากันอพยพออกไปตั้งชุมชนขึ้นใหม่ ในที่ต่างๆ หลายแห่ง เป็นต้นว่า ที่จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และราชบุรี

เมื่อมองโดยภาพรวม ชาวลาวโซ่งในปัจจุบันยังคงสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ดั้งเดิมของพวกเขาเอาไว้ได้ดีพอสมควร ไม่ว่าจะเป็นทางด้านภาษา เครื่องแต่งกาย ความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรม โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์ “ลาว” อื่นๆ ที่ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึกสงครามเข้ามาในภาคกลางของประเทศไทย ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เป็นต้นว่า ลาวพวน และลาวเวียง ซึ่งในปัจจุบัน กลุ่มเหล่านั้นถูกกลืนทางวัฒนธรรม จนแทบไม่หลงเหลือลักษณะดั้งเดิมของกลุ่มตน ที่ต่างไปจากคนไทยภาคกลางทั่วๆ ไป ให้สังเกตเห็นได้

แม้กระนั้นก็ดี การที่ชาวลาวโซ่งต้องพลัดบ้านพลัดเมืองมา ต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลสยาม ทั้งยังได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มาช้านาน นับเป็นเวลานานกว่าสองร้อยปี ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างวัฒนธรรมดั้งเดิม ทำให้คนกลุ่มนี้ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมบางอย่าง เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมแบบใหม่ การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดังกล่าว มีส่วนถูกกำหนดทั้งจากข้อจำกัดในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิม และจากปัจจัยภายนอก

ในรายงานนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนลาวโซ่งในภาคกลางของประเทศไทย ในรอบสองศตวรรษเศษที่ผ่านมา โดยอาศัยข้อมูลภาคสนาม ทั้งจากการสำรวจไทดำในถิ่นฐานดั้งเดิมในประเทศประเทศเวียดนาม และลาวโซ่งซึ่งเป็นกลุ่มอพยพของไทยดำในประเทศไทย รวมถึงข้อมูลจากเอกสาร สำหรับกรณีลาวโซ่ง ผู้วิจัยเลือกศึกษาชุมชนลาวโซ่งหลายชุมชน ในเขตหลายอำเภอของจังหวัดเพชรบุรีและราชบุรี ทั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพกว้างของการปรับตัว ซึ่งครอบคลุมความหลากหลายของตัวแปรต่างๆ ที่อาจมีส่วนกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนได้ เป็นต้นว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และการรวมกลุ่มของหมู่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์แวดล้อม ปัจจัยทางนิเวศน์ และระดับความใกล้ชิดกับชุมชนเมือง เป็นต้น

ผู้วิจัยเสนอว่า ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของกลุ่มไทดำในประเทศเวียดนาม ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของลาวโซ่ง ได้มีพัฒนาการควบคู่กันมากับโครงสร้างสังคมที่

แบ่งคนเป็นชนชั้น ภายใต้ระบบการปกครองแบบศักดินา วัฒนธรรมแบบศักดินาของไทดำ เป็นวัฒนธรรมซึ่งเอื้อประโยชน์กับผู้ปกครอง มีโครงสร้างภายในที่เข้มแข็ง ทั้งมีแนวโน้มที่จะกลืนวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนบ้านอื่น ๆ ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า ให้เข้ามาอยู่ภายในพรมแดนทางชาติพันธุ์ของพวกเขา

การถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภายใต้ระบบการปกครองแบบมุลนาย-ไพร่ของรัฐบาลสยาม ส่งผลกระทบไม่น้อยต่อโครงสร้างในบางมิติของวัฒนธรรมดั้งเดิมของลาวโซ่ง ความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจ ระหว่างชนชั้นทางวัฒนธรรม (ผู้ดีและผู้ต่ำ) ซึ่งเคยถูกตราไว้ด้วยแบบแผนจารีต และมีความสำคัญยิ่งในระบบการปกครองแบบศักดินา ค่อยเลือนหายไป พร้อม ๆ กับสำนักของการเป็นผู้ปกครอง ในทางตรงข้าม สำนักทางวัฒนธรรมของการเป็นพวกเดียวกัน ซึ่งร้อยรัดด้วยประเพณีความเชื่อ ที่สืบรากเหง้าขึ้นมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิม กลับเพิ่มปริมาณความเข้มข้นขึ้นในบางมิติ ปรากฏการณ์นี้ สะท้อนออกมาให้เห็นได้ชัดเจน จากความพยายามปรับขยายข่ายเครือข่ายทางวัฒนธรรมให้กว้างขวางขึ้นกว่าในระบบเดิมสำนักของการเป็นพวกเดียวกัน ที่ถูกบีบให้เข้มข้นขึ้นนี้ คงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ลาวโซ่งสามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิม ในมิติที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น อย่างเช่น ภาษา เครื่องแต่งกาย และแบบแผนบ้านเรือน ไว้ได้ดีกว่าชาติพันธุ์กลุ่มน้อยโดยทั่วไปในภาคกลางของประเทศไทย

ผู้วิจัยได้สำรวจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนลาวโซ่งปัจจุบัน ในภาพกว้าง และเนื่องจากมุ่งให้เป็นการสำรวจในภาพกว้าง ครอบคลุมหลายชุมชน จึงต้องจำกัดตัวแปรที่ศึกษา ให้อยู่เฉพาะในมิติที่สามารถสังเกตเห็นเป็นรูปธรรมได้ และง่ายต่อการเปรียบเทียบ กระนั้นก็ดี เราได้ตรวจพบแบบแผนบางอย่างที่น่าสนใจ ลักษณะตามประเพณีดั้งเดิมบางอย่าง โดยเฉพาะการแต่งกายในชีวิตประจำวัน ทรงผมของสตรี และลักษณะทางกายภาพของบ้านเรือน เป็นลักษณะที่สูญหายได้อย่างรวดเร็ว รองลงมาคือภาษาพูดและพิธีกรรม เกี่ยวกับชีวิตส่วนบุคคล ส่วนที่เปลี่ยนแปลงได้ยากที่สุด คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะได้แก่พิธีเสนเรือนและพิธีศพ

ปรากฏการณ์ที่พบ สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผี ซึ่งเป็นตัวกำกับเครือข่ายสังคม ยังคงฝังรากลึกอยู่ในจิตสำนึกของชุมชน อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมโซ่งมีกลไกหลายระดับ ที่ช่วยสร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายในสังคมชาติพันธุ์ของตน ภายใต้สำนักชาติพันธุ์ของความเป็นพวกเดียวกัน (ภาษา เครื่องแต่งกาย ตลอดถึงความเชื่อและพิธีกรรม ก็เป็นตัวอย่างบางส่วนของกลไกเหล่านั้น) แต่กลไก

ที่เข้มแข็งและคงทนที่สุด ได้แก่อคติการนับถือสีบรรพบุรุษ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนับเป็นรากแก้วของวัฒนธรรมซึ่งทั้งระบบ

ตราบใดที่รากแก้วนี้ยังคงแข็งแรงอยู่ วัฒนธรรมก็ยังมีโอกาสที่จะแตกหน่อผลิบาน เกิดพัฒนาการในรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นได้ ความสำเร็จอย่างยิ่ง ของพิธีกรรมรูปแบบใหม่ๆ อย่างเช่นงานรวมญาติชาวลาโว้ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของพัฒนาการทางวัฒนธรรมแบบใหม่ ที่ได้สืบสานขึ้นมาจากรากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิม

เชิงอรรถ

1. ชื่อนี้มีปรากฏในเอกสารตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 อย่างเช่น หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 (สมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว) บัญชีจ่ายเงินเบี้ยหวัด จ.ศ. 1168 (พ.ศ. 2349) (อ้างถึงใน : บังอร ปิยะพันธุ์. 2529. ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาว ในหัวเมืองชั้นใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
2. กรมศิลปากร 2504. ประวัติเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เล่ม 2). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา หน้า 580-1.
3. เสฐียรโกเศศ. 2509. รู้ไว้. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา. หน้า 48 ; ราชบัณฑิตสถาน. 2525. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ ; นิพนธ์ เสนาพิทักษ์. 2521. ประวัติไทยไซ่ง. เอกสารอัดสำเนา. หน้า 7-8.
4. กรมศิลปากร. 2502. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีหลวงสำแดงศรีผลาญ (เจื้อย โกมลารชุน) ณ ฼าปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร 17 ธันวาคม 2502. คำนำ.
5. ดู พงศาวดารเมืองไล ใน : เล่มเดิม หน้า 6-67.
6. ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. 2503. พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา. หน้า 40.
7. เล่มเดิม. หน้า 40.
8. เล่มเดิม. หน้า 219.
9. ควรดู : บังอร ปิยะพันธุ์. 2529. ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นใน.

- 10 กรมศิลปากร. เอกสารเย็บเล่มกรมพระกลาโหม จ.ศ.1213 (พ.ศ. 2394), เล่มที่ 1 ลำดับที่ 94. สารตราว่าด้วยให้จางวางลาวทรงดำเข้ามาชำระความ. หน้า 219-20. (อ้างถึงใน : บังอร ปิยะพันธุ์. 2529. ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในฯ. หน้า 116).
- 11 สำนักนายกรัฐมนตรี. 2512. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาคที่ 4 พระราชทานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์และโบราณคดี. หน้า 15.
- 12 นาดยา สำราญทรัพย์. 2532. ระบบเครือญาติและโครงสร้างทางสังคมของลาวไซ่ง สารนิพนธ์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- 13 สำนักงานที่ว่าการอำเภออุ้มทอง. ประวัติลาวไซ่ง. เอกสารอัดสำเนา ไม่ระบุปีที่พิมพ์.
- 14 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ดร. กวาง เหลือง แห่งสถาบันชาติพันธุ์วิทยา มหาวิทยาลัยฮานอย. 2538.
- 15 ดู พงศาวดารเมืองไล. ใน : กรมศิลปากร. 2502. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9. หน้า 6-67.
- 16 Condominas, G. 1990. *From Lawa to Mon, from Saa to Thai*. Canberra : Department of Anthropology, Research School of Pacific Studies, Australian National University.
- 17 ดู พงศาวดารเมืองแฉ่ง ใน : กรมศิลปากร. 2502. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9. หน้า 70-100.

- 18 ดู พงศาวดารล้านช้าง ใน : *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1*. จอมพลสฤษดิ์ และ
คุณหญิงวิจิตร ธารรัตน์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาโท
พระศรการวิจิตร (ช้อย ชลทรัพย์) ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ, 10 พฤษภาคม
2499. หน้า 387-430.
- 19 Pitiphat, S. 1980. The religion and beliefs of the Black Tai, and a note on the
study of cultural origins. *JSS*, 68(1) : 29-68.
- 20 การเซ่นผีล้านเจือง กระทำที่ภูล้านเจือง ซึ่งเป็นเนินเขาอยู่ในเมืองแฉง.
- 21 ดู พงศาวดารเมืองแฉง ใน : กรมศิลปากร. 2502. *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9*.
หน้า 74.

ภาคผนวก

เลขที่.....

แบบสอบถาม
โครงการวิจัยวัฒนธรรมลาวโซ่ง

ผู้สัมภาษณ์.....

1. หมู่บ้าน :

ชื่อหมู่บ้าน.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

ตั้งขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.แยกมาจาก.....

ประวัติโดยสังเขป.....

.....

การคมนาคมติดต่อกับตัวเมือง (สภาพถนน ระยะทาง วิธีที่ชาวบ้านเดินทาง)

.....

หมู่บ้านที่อยู่ล้อมรอบ เป็นหมู่บ้านลาวโซ่งจำนวน.....หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้าน
คนไทยจำนวน.....หมู่บ้าน และอื่นๆ (โปรดระบุ).....หมู่บ้าน

2. ผู้ให้ข้อมูล :

2.1 ชื่อ-สกุล.....อายุ.....ปี อาชีพ.....

ตำแหน่งทางการในชุมชน (ถ้ามี).....

ที่อยู่.....

2.2 ชื่อ-สกุล.....อายุ.....ปี อาชีพ.....

ตำแหน่งทางการในชุมชน (ถ้ามี).....

ที่อยู่.....

(ถ้าหากมีมากกว่า 2 ท่าน ให้กรอกรายละเอียดหลังแบบสอบถาม)

3. ข้อมูลประชากร :

จำนวนประชากรของหมู่บ้าน.....คน ประมาณ.....ครอบครัว
 เป็นลาวโซ่ง.....ครอบครัว อาชีพหลัก.....
 เป็นคนจีน.....ครอบครัว อาชีพหลัก.....
 เป็นคนไทย.....ครอบครัว อาชีพหลัก.....
 (หากมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ก็ให้ระบุรายละเอียด).....

4. พื้นฐานการศึกษาของประชากร :

ช่วงอายุ	เปอร์เซ็นต์โดยประมาณ		
	ไม่จบชั้นประถม	จบชั้นประถม 4 ถึง 6	จบสูงกว่าประถม
มากกว่า 60 ปี
41-60 ปี
31-40 ปี
21-30 ปี
15-20 ปี

5. ภาษา :

5.1 ความสามารถใช้ภาษาลาวโซ่งในชีวิตประจำวัน

ช่วงอายุ	เปอร์เซ็นต์โดยประมาณ			
	ดีมาก	พูดและฟังได้	ฟังรู้แต่พูดไม่ค่อยได้	พูดและฟังไม่ได้
มากกว่า 60 ปี
41-60 ปี
21-40 ปี
น้อยกว่า 21 ปี

5.2 ความสามารถไ้ภาษาไทยกลาง

ช่วงอายุ	เปอร์เซ็นต์โดยประมาณ			
	ดีมาก	พูดและฟังได้	ฟังรู้แต่พูดไม่ค่อยได้	พูดและฟังไม่ได้
มากกว่า 60 ปี
41-60 ปี
21-40 ปี
น้อยกว่า 21 ปี

5.3 โอกาสในการใช้ภาษาลาวโขงในชีวิตประจำวัน

ลักษณะการใช้	ช่วงอายุ			
	มากกว่า 60 ปี	41-60 ปี	21-40 ปี	น้อยกว่า 21 ปี
ใช้ตลอดเวลา
ใช้เป็นส่วนใหญ่
ใช้เป็นครั้งคราว
ไม่ใช้เลย

(กรอกข้อมูลเป็นเปอร์เซ็นต์โดยประมาณ รวมกันเป็น 100 เปอร์เซ็นต์ในแต่ละคอลัมน์)

6. การแต่งกาย :

6.1 เฉพาะสตรี

การแต่งกายด้วยชุดลาวโขง	ช่วงอายุ			
	มากกว่า 60 ปี	41-60 ปี	21-40 ปี	น้อยกว่า 21 ปี
ใช้ตลอดเวลา
ใช้เป็นส่วนใหญ่
ใช้ในพิธีกรรมทั่วไป
ใช้เฉพาะในพิธีสำคัญ
ใช้เป็นครั้งคราว

6.2 เฉพาะบุรุษ

การแต่งกายด้วยชุดลาวโซ่ง	ช่วงอายุ			
	มากกว่า 60 ปี	41-60 ปี	21-40 ปี	น้อยกว่า 21 ปี
ใช้ตลอดเวลา
ใช้เป็นส่วนใหญ่
ใช้ในพิธีกรรมทั่วไป
ใช้เฉพาะในพิธีสำคัญ
ใช้เป็นครั้งคราว
ไม่ใช้เลย

(กรอกข้อมูลเป็นเปอร์เซ็นต์โดยประมาณ รวมกันเป็น 100 เปอร์เซ็นต์ในแต่ละคอลัมน์)

7. ประเพณี การละเล่น และดนตรี แบบลาวโซ่ง :

7.1 ชนิดของการละเล่นดั้งเดิม ที่ยังเหลืออยู่

ชนิด	โอกาสในการเล่น
.....
.....
.....

7.2 ชนิดของการละเล่นดั้งเดิม ที่สูญหายไปแล้ว

ชนิด	โอกาสในการเล่น	ครั้งสุดท้ายที่เล่น
.....
.....
.....

7.3 ชนิดของการละเล่นที่ถูกดัดแปลงให้เหมาะกับยุคสมัย

ชนิด	โอกาสในการเล่น	ครั้งแรกที่เริ่ม
.....
.....
.....

8. ความเชื่อ :

ประเภทของความเชื่อ	ช่วงอายุของบุคคล			
	มากกว่า 60 ปี	41-60 ปี	21-40 ปี	น้อยกว่า 21 ปี
ผี-แถน
ทรงเจ้าเข้าผี
แม่มด
กฎแห่งกรรม
เสด็จพ่อ ร5
หลวงพ่อกุณ
อื่น ๆ(ระบุ)

(ให้กรอกข้อมูลดังนี้ : 4=ส่วนใหญ่เชื่อถือมาก 3=ส่วนใหญ่เชื่อถือปานกลาง
2=ส่วนใหญ่เชื่อถือน้อย 1=ส่วนใหญ่ไม่รู้จักหรือไม่เชื่อถือ)

9. พิธีกรรม :

9.1 พิธีกรรมลาวโซ่งดั้งเดิม ที่ยังปฏิบัติกันเป็นประจำ

ชนิดของพิธีกรรม	องค์ประกอบอายุและชาติพันธุ์ ของผู้มาร่วมงาน	จำนวนครั้งในรอบปี
.....
.....
.....

9.2 พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ที่ยังปฏิบัติกันเป็นประจำ

ชนิดของพิธีกรรม	องค์ประกอบอายุและชาติพันธุ์ ของผู้มาร่วมงาน	จำนวนครั้งในรอบปี
.....
.....
.....

9.3 พิธีกรรมที่ริเริ่มขึ้นใหม่ ในรอบไม่เกิน 20 ปีที่ผ่านมา

ชนิดของพิธีกรรม	องค์ประกอบอายุและชาติพันธุ์ ของผู้มาร่วมงาน	จำนวนครั้งในรอบปี
-----------------	--	-------------------

.....
.....
.....

9.4 พิธีกรรมลาวโซ่งดั้งเดิม ที่ปัจจุบันสูญหายไปแล้ว

ชนิดของพิธีกรรม	วัตถุประสงค์ของพิธีกรรม	ปี พ.ศ. ที่มีพิธีกรรม ครั้งสุดท้าย
-----------------	-------------------------	---------------------------------------

.....
.....
.....

10. การสืบทอดประเพณีดั้งเดิม :

10.1 บุคคลผู้สืบทอดประเพณีดั้งเดิมของโซ่ง

ชื่อ-สกุล	อายุ	ตำแหน่งและความชำนาญเฉพาะทาง
-----------	------	-----------------------------

.....
.....
.....

10.2 การฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิม จากความคิดริเริ่มของคนในชุมชนเอง

ประเพณี	ผู้ริเริ่มและเหตุผลในการริเริ่มฟื้นฟู
---------	---------------------------------------

.....
.....
.....

10.3 การฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิม จากการริเริ่มขององค์กรภายนอก

ประเพณี	องค์กรและเหตุผลที่ริเริ่มฟื้นฟู
---------	---------------------------------

.....
.....
.....

11. ศาสนาพุทธ :

11.1 ปัจจุบันชาวลาวโซ่งในหมู่บ้าน นับถือศาสนาพุทธมากน้อยเพียงใด?

.....

11.2 ชาวลาวโซ่ง อธิบายหลักการของพุทธศาสนา ว่าขัดแย้งหรือสอดคล้องกับ
ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีของพวกตนอย่างไร

.....

12. ความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆ :

12.1 ผู้สูงอายุชาวลาวโซ่ง มองความแตกต่างระหว่างตนเองกับคนไทย
อย่างไร (สำหรับผู้สัมภาษณ์ : ควรหาโอกาสพูดคุยกับชาวบ้านหลายๆ คน)

.....

แตกต่างหรือคล้ายคลึงกับทัศนคติของลาวโซ่งรุ่นใหม่อย่างไร

.....

12.2 ชาวลาวโซ่งปัจจุบัน นิยมแต่งงานเฉพาะในหมู่บ้านของตนเองหรือไม่
แบบแผนการแต่งงานในปัจจุบัน แตกต่างจากในอดีตเมื่อ 30-40 ปีก่อน
อย่างไร?.....

.....

13. อื่นๆ :

13.1 ลาวโซ่งรุ่นใหม่เมื่อจบการศึกษาแล้ว นิยมกลับมาตั้งถิ่นฐานใน
ชุมชนเดิม หรือย้ายไปอยู่ที่อื่น.....

.....

13.2 อาชีพที่นิยมมากของชาวลาวโซ่งรุ่นใหม่ มีอะไรบ้าง

.....

13.3 ข้อสังเกตเกี่ยวกับชุมชนนี้ ของผู้สัมภาษณ์

.....